

JAARVERSLAG ARCHEOLOGIEHUIS ZUID-HOLLAND 2013

Stichting Romeins Museum

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Betrokken Partijen.....	5
Missie en visie Archeologiehuis Zuid-Holland	5
Collectie	6
Omvang en deelcollecties	6
Tot stand gekomen tijdelijke exposities.....	8
De IJzertijdcano van Vlaardingen	8
De Romeinse nederzetting Ockenburg	9
De reconstructie van een prehistorische fuik	10
Geplande tijdelijke exposities	11
Cold cases; Isotopenonderzoek in het Bronstijdgraf van Wassenaar	11
Publiek.....	12
Bezoekers	12
Bezoekersaantallen	12
Losse bezoekers.....	13
Scholen	14
Groepen.....	14
Evenementen	14
Educatie.....	15
Kinderfeestjes.....	16
Goed gevonden!	17
Voortgezet onderwijs.....	18
Speurtochten.....	18
Cultuurpalet.....	19
Publicaties en onderzoek	20
Middeleeuws zwaardblad met inscriptie. Ca. 1122 n. Christus.	21
Reconstructie van een vroeg Neolitische visfuik. (OpenArch)	22
Cold Case: Isotopenonderzoek in het Bronstijdgraf van Wassenaar	23
Twee middeleeuwse medische reconstructies in Archeon. (EXARC).....	24
Projecten	25
Erfgoedlijnen	25
Er zijn in 2013 enkele projecten van start gegaan. Het betreft een tweetal erfgoedprojecten in de thematiek van de Limes, waarvoor er subsidieaanvragen zijn ingediend bij de provincie. Het	

Erfgoedlijnen Zuid-Holland traject bied de mogelijkheid cofinanciering aan te vragen voor projecten rondom de Limes.	25
Zwammerdam	25
Lezingen.....	25
Lezingen Archeologische Werkgroep Nederland (AWN)	26
Zwerftocht door het Utrechtse castellum op het Domplein: ongepubliceerd onderzoek van Van Giffen (1949), Stoker en Isings (1556/1964).	26
Het vuil, de stad en de beerput.....	26
Archeologisch landschap van allure: De Maaspoort.....	26
Castellum Albaniana-avond.....	27
Oude-Steentijd vindplaats in Schöningen 13II-4 in Duitsland.....	27
Lezingen van de Vereniging Vrienden van Archeon (VVvA).....	27
De limes en zijn functie: grens, contact zone en/of meer?.....	27
Twee middeleeuwse medische reconstructies in Archeon.....	28
Reconstructie van een vroeg Neolitische visfuike.....	28
Het staal van de Steentijd; werktuigen van steen.....	28
Ziekte, arts en patiënt in de Grieks-Romeinse oudheid. Spreker:	29
Archeologie en toeval? Robinson's tempel in Maryport.....	29
Marketing en Communicatie.....	29
Website	29
Boekingsformulier Archeon.....	30
Folders en flyers	30
Bedrijfsvoering	30
Personeel.....	30
Vrijwilligers.....	30
Archeonmedewerkers.....	31
Updates van plannen in 2013.....	31
Organogram bestuursvoering	32
Financiën	33

Voorwoord

Het jaar 2013 stond voor het Archeologiehuis Zuid-Holland in het teken van het doortrekken en uitbreiden van lijnen en plannen die in 2011 ontstonden en in 2012 voor het eerst werden uitgevoerd. 2013 kan dan ook beschouwd worden als het jaar waarin eerder geformuleerde plannen uit 2011-12 in een definitief kader tot uitvoer zijn gebracht. Zo hebben verschillende educatieve programma's hun definitieve vorm gekregen, hebben wij veel losse groepen voor een rondleiding mogen ontvangen en draaiden wij voor het eerst met groot succes het nieuwe erfgoedprogramma 'Cultuurpalet.' Tevens was 2013 het jaar waarin het Museum verschillende prachtige wisseltentoonstellingen heeft mogen ontvangen, en een zeer uitgebreid lezingprogramma heeft kunnen aanbieden. Allerhande onderwerpen passeerden de revue, veelzijdigheid stond voorop en iedereen leek zijn hart op te kunnen halen wat betreft de aangeboden onderwerpen.

Zeer bijzonder voor 2013 is de start die de Provincie Zuid-Holland heeft gemaakt met het opstarten van een nieuw onderzoek naar het Bronstijdgraf van Wassenaar. Het onderzoeken van de zogenaamde isotopen in de tanden van de skeletten staat hierbij voorop. Men tracht middels dit onderzoek te achterhalen of deze mensen daadwerkelijk uit de omgeving van Wassenaar kwamen, of dat zij van elders afkomstig waren en in de Wassenaarse contreien uiteindelijk zijn neergestreken om hier uiteindelijk ook te sterven. Een zeer bijzonder en waardevol onderzoek, waarvan wij allen in spanning de uitkomst en conclusie afwachten. Naar verwachting zullen deze in 2014, uiterlijk 2015 worden verwacht. Het onderzoek naar de herkomst van de Bronstijders in het graf, maakt deel uit van de wisseltentoonstelling die omstreeks april 2014 in het Archeologiehuis Zuid-Holland te zien zal zijn. Deze tentoonstelling draagt momenteel de werktitel 'Cold Cases in de Archeologie.'

Op zakelijk en organisatorisch vlak kent het Archeologiehuis weinig veranderingen in 2013. Het Bestuur van de Stichting Romeins Museum Alphen aan den Rijn, zet zich onverminderd in om het Museum op de kaart te zetten en zo goed mogelijk te leiden. Dit tot ieders tevredenheid. Ook in 2013 is de Programmaraad ieder kwartaal bijeengekomen om lopende zaken te bespreken en punten onder elkaars aandacht te brengen met het oog op verbetering. Uit de notulen van deze bijeenkomsten is gebleken dat de raad nog immer naar behoren functioneert en de wens heeft uitgesproken om de ingeslagen weg voort te zetten. In 2013 heeft het Archeologiehuis Zuid-Holland twee nieuwe vrijwilligers mogen toevoegen aan haar bestand. Aangezien zij pas aan het einde van het jaar zich hebben aangemeld, zullen zij vanaf 2014 een aantal dagdelen per week in het Museum te vinden zijn als gastheer/gastvrouw. Zij hebben de resterende tijd van 2013 gebruikt om zich de collectie en de bijbehorende verhalen eigen te maken om zich zo optimaal ten dienste te kunnen maken van het publiek dat het Museum aandoet.

Gedurende 2013 is duidelijk geworden dat het Archeologiehuis Zuid-Holland door veel organisaties beschouwd wordt als voorbeeld voor hoe men in deze tijd op lokaal gebied museaal materiaal aanbiedt aan publiek. Wij hebben dan ook verscheidene organisaties mogen ontvangen die inspiratie op wilden doen voor hun eigen nog te ontwikkelen museum. Zo hebben wij bijvoorbeeld de gemeente Vlaardingen mogen ontvangen. Zij kwamen niet alleen de Vlaardingenkano bezichtigen, zij kwamen zich ook oriënteren wat betreft de mogelijkheden voor het opzetten van een eigen Museum, speciaal voor de genoemde Vlaardingenkano die nu tijdelijk in het Archeologiehuis tentoon wordt gesteld. Het streven is, de kano medio 2015 te verhuizen naar dit nieuwe museum.

Al met al een zeer bewogen jaar, waarin niet alleen veel gebeurde, maar ook zeker veel ambitieuze plannen voor de toekomst zijn geformuleerd.

Betrokken Partijen

Het drietal bij het Archeologiehuis betrokken partijen, te noemen Archeon, de Provincie Zuid-Holland en de Archeologische Werkgroep Nederland (AWN), heeft zich ook in 2013 onverminderd enthousiast getoond middels de bijeenkomsten van de Programmaraad. Om optimaal van elkaars kennis en inzet gebruik te maken, is er een consultant voor het Archeologiehuis Zuid-Holland aangesteld, te noemen Marie-France van Oorsouw. Zij draagt zorg voor de totstandkoming van de tijdelijke exposities en coördineert de verschillende herstelwerkzaamheden in het Museum. Tevens is zij bij aanwezig bij alle vergadering van de programmaraad en draagt zij zorg voor de algehele communicatie tussen de verschillende partijen.

Missie en visie Archeologiehuis Zuid-Holland

Het Archeologiehuis Zuid-Holland draagt een heldere missie uit, te kennen het ontsluiten van het Archeologische verleden van de Provincie Zuid-Holland voor een zo breed mogelijk publiek, in een museaal en publiekelijk toegankelijk kader. Alle, bij de realisatie van het Archeologiehuis Zuid-Holland betrokken partijen, onderkennen dat de vondsten een instelling als het Archeologiehuis Zuid-Holland verdienen.

De visie van Archeologiehuis Zuid-Holland sluit nauw aan bij de geformuleerde missie. Het Archeologiehuis Zuid-Holland is gevestigd op grondgebied van Archeon, waar bezoekers kennis kunnen maken met de archeologische geschiedenis en het verleden van Zuid-Holland, middels drie opeenvolgende tijdvakken: de Prehistorie vanaf het mesolithicum, de Romeinse tijd en de Middeleeuwen. Het werd als zeer wenselijk beschouwd, dat de collectie van het Archeologiehuis Zuid-Holland zich ook op deze drie tijdvakken zou richten. Op deze wijze wordt er een duidelijk verband tot stand gebracht tussen de historische beleving die tot uiting wordt gebracht door de medewerkers van Archeon in de verschillende tijdvakken, en de maatschappelijke en culturele aspecten die bij de in het Archeologiehuis Zuid-Holland geëxposeerde vondsten hoort. Het Archeologiehuis Zuid-Holland presenteert zich op deze wijze nadrukkelijk als instelling gericht op een gevarieerde publiekssamenstelling, van zeer jong tot ouder. Ieder kan het Archeologiehuis op zijn/haar eigen manier beleven, net als Archeon. Tevens biedt de collectie van het Archeologiehuis Zuid-Holland, wetenschappelijk aspecten, naast de recreatieve en informatieve elementen.

Als visie voor de aankomende jaren wordt er dan ook gestreefd naar het verder optimaliseren van de verbinding tussen Archeon en het Archeologiehuis Zuid-Holland, waarbij het vondstmateriaal uit het Archeologiehuis Zuid-Holland in gereconstrueerde vorm in Archeon gebruikt wordt of te gebruiken is bij het verbeelden van de geschiedenis. Middels deze beoogde verbintenis streeft men ernaar de Archeologische geschiedenis van Zuid-Holland zo optimaal en toegankelijk mogelijk te ontsluiten voor publiek. Hiernaast heeft men zich ook als doel gesteld zoveel mogelijk op de actualiteit binnen het archeologisch werkveld van Zuid-Holland in te spelen. Tijdelijke tentoonstellingen of speciale lezingen in het Archeologiehuis behoren tot de nader te onderzoeken mogelijkheden voor 2012 en verder.

Binnen zowel de missie als de visie van het Archeologiehuis Zuid-Holland speelt educatie een belangwekkende rol. Niet alleen de markt van de losse bezoeker wordt hierbij aangeboord. Een belangrijk speerpunt binnen het Archeologiehuis Zuid-Holland, is educatie specifiek gericht op

leerlingen uit alle verschillende lagen van het Nederlandse onderwijssysteem en het in de nabije toekomst uitbreiden van de educatieve mogelijkheden van het Archeologiehuis Zuid-Holland. Hierbij zal er naar gestreefd worden het Archeologiehuis niet alleen zoveel mogelijk te verbinden met Archeon, maar ook met de door de regering opgestelde Canon der Nederlandse Geschiedenis voor het basisonderwijs. Tevens zullen er educatieve middelen voor scholieren uit het middelbaar onderwijs worden uitgedacht.

Collectie

Omvang en deelcollecties

Vanuit de geformuleerde missie en visie hebben de betrokken partijen van het Archeologiehuis Zuid-Holland besloten om de (bruikleen-)collecties te laten bestaan uit vondstmateriaal afkomstig uit de gehele Provincie Zuid-Holland om zo optimaal aansluiting te bieden tussen het provinciale karakter van het Archeologiehuis Zuid-Holland, Archeon en de geschiedenis van de provincie waarin beiden gevestigd zijn. Op deze wijze streeft men ernaar te bewerkstelligen de plaatselijke archeologie en historie voor publiek te ontsluiten. De collectie bestaat uit aardewerk, gebruiksvoorwerpen van steen, vuursteen, metaal en hout, muntvondsten en sieraden. De (kern-)collectie is grotendeels in bruikleen van het Provinciaal Archeologisch Depot voor Bodemvondsten (PDB) namens de provincie Zuid-Holland. Een kleiner deel is in bruikleen gegeven door het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden (RMO).

Archeon beschikt over de (digitale) bruikleenovereenkomsten van de ruim 600 vondsten die in het Archeologiehuis Zuid-Holland te zien zijn. Het streven in 2012 was om deze bruikleenovereenkomsten, opgesteld door dhr. F. Kleinhuis van het Provinciaal Archeologisch Depot voor Bodemvondsten (PDB), te gebruiken bij het digitaliseren van het collecties voor de website van het museum. Daarnaast werd de wens uitgesproken om in de loop van 2013 de zogenaamde standplaatsregistratie te laten plaatsvinden om het materiaal ook op vitrineniveau te kunnen controleren en registreren. Zowel de digitale ontsluiting als de standplaatsregistratie zijn in 2013 succesvol afgerond. Daar de vondstinformatie in de bruikleenovereenkomsten zeer beperkt is, streeft men ernaar de informatie in 2014 aan te vullen met de beschikbare gegevens uit The Museum System (TMS). Deze gegevens zullen worden verstrekt door het Provinciaal Archeologisch Depot voor Bodemvondsten.

De collectie laat zich gemakshalve splitsen in twee kerncollecties:

- Het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC) op de 1ste verdieping.
- Het Romeins Museum, op de begane grond.

Het PAC omvat objecten uit het PDB van de Prehistorie tot en met de vroegmoderne tijd. Het totaal aantal vondsten van deze deelcollectie bedraagt 532. Het Romeins Museum beperkt zich tot vondsten uit de Romeinse periode in Alphen a/d Rijn en zeer directe omgeving. Tot deze collectie kunnen 203 objecten worden gerekend. Voor een nadere beschouwing van de collecties verwijzen wij U naar de inventaris.

Het grote aantal reconstructies, re-interpretaties van verschillende archeologische vondsten een enkele echte vondst, die in de context van de collectie zijn geplaatst, worden niet tot de collectie zelf

gerekend. De uitzondering hierop wordt gevormd door de IJzertijdcano van Vlaardingen, gedateerd rond 683 v. Christus. Deze wordt gedurende de periode 2012-2014 in het Archeologiehuis Zuid-Holland tentoon gesteld, om vervolgens te verhuizen naar een nieuw museum dat momenteel door de gemeente Vlaardingen wordt gerealiseerd. Het object wordt tentoongesteld binnen de context van het Romeins Museum. De afweging hiervoor is van een puur praktische aard; het object komt met zijn bijna elf meter het beste tot zijn recht in deze ruimte. Wanneer het object de locatie gaat verlaten, streeft men ernaar de ruimte te gebruiken voor een tentoonstelling betreffende Romeinse schepen. Hierbij kan men denken aan mogelijkheden wat betreft de schepen van Zwammerdam, waarvan Archeon een reconstructie in het park toont.

Gedurende 2013 hebben zich geen verandering voorgedaan wat betreft de basiscollecties van het Archeologiehuis. Gelijk 2012 was het streven van 2013, om zo optimaal mogelijk het museum te laten aansluiten bij de verbeelding van de geschiedenis zoals deze in Archeon aan de bezoeker wordt getoond. Ook in 2013 werd duidelijk dat de bezoekers de collecties van het Museum helder vinden aansluiten bij de geschied verbeelding van Archeon. Tevens zijn de verschillende tijdelijke tentoonstellingen zeer goed ontvangen.

De tijd waarop de bezoekers het Archeologiehuis Zuid-Holland bezoeken lijkt hier niet van invloed op te zijn. Bezoekers die het Archeologiehuis bezoeken alvorens het park in te gaan reageren, positief op de voorbereidende werking van het Archeologiehuis; 'Hoe ziet het daadwerkelijke vondstmateriaal eruit en wat kan ik straks in het park verwachten?'. Bezoekers die na een bezoek aan Archeon het Archeologiehuis bezoeken ervaren een warm bad van herkenning, waarbij veelal wordt opgemerkt dat zij zich niet kunnen voorstellen dat de vondsten uit de collecties echt zo oud zijn. Daarnaast zijn zij erg te spreken over de wijze waarop het vondstmateriaal in reconstructie in het park te zien en te gebruiken is/was. Zowel de tentoonstelling van het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC) als de tentoonstelling van het Romeins Museum, zijn voorzien van diverse audiovisuele middelen, waaronder verschillende filmpjes, touchscreens en beeldmateriaal. De makers van deze audiovisuele middelen hebben nadrukkelijk gebruik gemaakt van het personeelsbestand en de locaties van Archeon. Op deze wijze komt de verbinding tussen het Archeologiehuis Zuid-Holland en Archeon optimaal tot stand. De historische personen die men in het park ontmoet, kunnen allemaal ook teruggevonden worden in het Archeologiehuis Zuid-Holland of juist andersom. In beide gevallen een zeer prettige en complete ervaring voor de bezoeker.

Op de collecties van het Archeologiehuis Zuid-Holland is een collectiebeleid van toepassing. Voor een nadere, specifieke uitwerking van het collectiebeleid van het Archeologiehuis Zuid-Holland, verwijzen wij U naar de betreffende bijlage. De toetsingen van het strategische beleid en het kwaliteitssysteem alsmede de inventarisatie van de restauratiehandelingen en de evaluatie van het tentoonstellingsbeleid zijn in 2012 gemonitord door de in 2012 definitief geformeerde Programmaraad die per kwartaal bij elkaar komt om de stand van zaken te bespreken. De notulen van deze kwartaalbijeenkomsten zijn te vinden in de betreffende bijlagen. Zowel het collectiebeleid als het tentoonstellingsbeleid zullen ieder jaar getoetst worden en waar nodig worden aangepast. Eventuele aanpassingen zullen worden geregistreerd middels een mutatieformulier.

In 2013 heeft het Archeologiehuis Zuid-Holland een drietal tijdelijke tentoonstellingen mogen aanbieden die met groot succes werden ontvangen door bezoekers en werknemers van zowel Archeon als het Archeologiehuis Zuid-Holland. Het grote succes van deze tijdelijke tentoonstellingen

heeft ertoe geleid dat de verschillende partijen zich gebogen over de vraag, welke thema's zich voor de komende jaren bij uitstek zouden kunnen lenen bij het opzetten van een tijdelijke expositie.

Kenmerkend voor de tijdelijke exposities is de manier waarop zij aansluiting bieden bij de basiscollecties van het Archeologiehuis Zuid-Holland en de aangeboden levende geschiedenis van Archeon. Zogezegd passen de tijdelijke exposities uitstekend binnen de missie en de visie van het Archeologiehuis Zuid-Holland;

Het Archeologiehuis Zuid-Holland draagt een heldere missie uit, te kennen het ontsluiten van het archeologische verleden van de Provincie Zuid-Holland voor een zo breed mogelijk publiek, in een museaal en publiekelijk toegankelijk kader. De visie sluit nauw aan bij de geformuleerde missie; De collecties van het Archeologiehuis Zuid-Holland sluiten naadloos aan op de door Archeon aangeboden tijdvakken, te noemen prehistorie, Romeinse tijd en Middeleeuwen. Op deze wijze wordt er een duidelijk verband tot stand gebracht tussen de historische beleving binnen Archeon en de maatschappelijke en culturele aspecten die bij de in het Archeologiehuis Zuid-Holland geëxposeerde vondsten hoort. Tevens biedt de collectie van het Archeologiehuis Zuid-Holland, wetenschappelijk aspecten, naast de recreatieve en informatieve elementen.

Als visie voor de aankomende jaren wordt er dan ook gestreefd naar het verder optimaliseren van de verbinding tussen Archeon en het Archeologiehuis Zuid-Holland, waarbij het vondstmateriaal uit het Archeologiehuis Zuid-Holland in gereconstrueerde vorm in Archeon gebruikt wordt of te gebruiken is bij het verbeelden van de geschiedenis. Middels deze beoogde verbintenis streeft men ernaar de Archeologische geschiedenis van Zuid-Holland zo optimaal en toegankelijk mogelijk te ontsluiten voor publiek. Hiernaast heeft men zich ook als doel gesteld zoveel mogelijk op de actualiteit binnen het archeologisch werkveld van Zuid-Holland in te spelen. Tijdelijke tentoonstellingen of speciale lezingen in het Archeologiehuis behoren tot de nader te onderzoeken mogelijkheden voor 2012 en verder.

Tot stand gekomen tijdelijke exposities

De IJzertijdcano van Vlaardingen

Gedurende de maanden van 2005 stelden archeologen van de Gemeente Vlaardingen alles in het werk op een zeer unieke vondst bloot te leggen; een kano uit de IJzertijd. De graafwerkzaamheden op het terrein van De Vergulde Hand ontsloten uiteindelijk een prachtige kano van een kleine elf meter, gehouwen uit het binnenste van slechts een boom. Deze unieke kenmerken maken de kano tot de grootste prehistorische kano uit een stuk, ooit in de Nederlanden gevonden. Direct na opgraven heeft men een uitgebreid onderzoek uitgevoerd om de herkomst en datering van het vaartuig te achterhalen. Het onderzoek naar de jaarringen heeft uitgewezen dat het vaartuig een kleine drieduizend jaar geleden moet zijn vervaardigd, zo rond het jaar 683 voor onze jaartelling. Sporen op het eikenhout, tonen aan dat de prehistorische mens, de kano moet hebben uitgehakt met behulp van dissels en beitels. Tot de komst van de kano naar het Archeologiehuis Zuid-Holland, lag deze opgeslagen in het depot van Archeoplan te Delft, actief sinds 1987 op het gebied van cultuurbehoud door onderzoek, conservering, restauratie en advisering. Archeoplan is voortgekomen uit de behoefte archeologische objecten en monumenten te behouden voor wetenschappelijk onderzoek en de wens om ze op een bijzondere wijze aan het publiek te tonen. Een missie en visie die nauw aansluit bij de missie en visie van het Archeologiehuis Zuid-Holland. Om de IJzertijdcano

van Vlaardingen voor publiek te kunnen ontsluiten vervaardigden zij een kunststof mal, ter ondersteuning van het geheel bij transport en expositie.

Op het gebied van expositie en het profileren van het vaartuig, ontwikkelden de partijen in eerste instantie het idee om de kano in de zaal van het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC) ten toon te stellen aan het plafond. Bij de nadere uitwerking van deze plannen, concludeerde men echter a spoedig dat de verschillende armaturen en andere technische elementen in de ruimten, danig in de weg zouden zitten. Daarnaast zou de kunststof mal de kano volledig aan het zicht van de bezoeker onttrekken. Ook rees de vraag of bezoekers van het Archeologiehuis Zuid-Holland wel de blik omhoog zouden richten om de kano te aanschouwen. Het aanbrengen van spiegels langs de kano, waardoor men middels reflectie de kano zou kunnen zien, bleek niet haalbaar of wenselijk.

De betrokken partijen hebben er uiteindelijk voor gekozen om de kano tentoon te stellen in de ruimte van het Romeins Museum. Om dit te kunnen bewerkstelligen werd er speciaal een elf meter lange glazen vitrine gemaakt. Wanneer men nu de zaal van het Romeins Museum betreed, komt men direct ook in oog te staan met deze unieke vondst, die bijna net zo lang is als de zaal zelf. Tevens is de gehele achterwand bij de kano voorzien van een prachtig informatielint. Een unieke ervaring. De uiteindelijke onthulling van de Vlaardingse kano is gepaard gegaan met de lancering van een nieuw tentoonstellingsplatform voor gemeenten in Zuid-Holland. Het Archeologiehuis Zuid-Holland biedt gemeenten hiermee de mogelijkheid om archeologisch onderzoek via een tijdelijke tentoonstelling voor publiek te ontsluiten. De gemeente Vlaardingen heeft hierbij het spits afgebeten. Niet alleen de kano zelf was te zien in het Archeologiehuis Zuid-Holland, een kleine tentoonstelling in de vide van het museum informeerde de bezoekers over de bodemschatten uit de IJzertijd in het Vlaardingse gebied. Deze kleine expositie werd aangevuld met beeldmateriaal vervaardigd in Archeon in samenwerking met de verschillende medewerkers die het leven in de IJzertijd, waaronder het kanovaren visualiseerden. In Archeon kunnen bezoekers zelf ervaren hoe het is om een boomstamkano te gebruiken, iets waar het exposeren van de Vlaardingen kano en het beeldmateriaal prachtig op aansloot.

Onder grote belangstelling werd de tijdelijke expositie op 29 september 2012 geopend in de aanwezigheid van de gedeputeerde van Zuid-Holland, de heer H. Weber. Hij verrichtte samen met de wedhouder van Archeologie, A. Hoekstra uit Vlaardingen en wedhouder van Cultuur, H. Opatje de tentoonstelling officieel. De kleine expositie in de vide van het museum was te bezoeken tot 15 oktober, de kano zelf zal naar alle waarschijnlijkheid nog tot eind 2014 te zien zijn in het Romeins Museum. De gemeente Vlaardingen realiseert in de tussentijd een eigen museum om daar de kano en het bijbehorende vondstmateriaal op permanente basis voor publiek te ontsluiten.

De Romeinse nederzetting Ockenburg

De tijdelijke expositie in de vide betreffende de Vlaardingen kano, werd op 15 oktober 2013 officieel opgevolgd door een expositie over Ockenburg, een kleine Romeinse nederzetting bij het huidige Den Haag. Ockenburg werd jarenlang beschouwd als een raadselachtige archeologische vindplaats in Zuid-Holland. Gerenommeerd archeoloog Holwerda, groef Ockenburg al op in de jaren dertig van de vorige eeuw, maar slaagde er niet in de precieze aard van de nederzetting te doorgronden. Hij stelde zich een armelijke, inheemse nederzetting voor, een these die zeer hardnekkig bleek te zijn en pas in de jaren negentig van de vorige eeuw zou worden losgelaten, toen de afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag, een nieuw, grootschalig onderzoek startte naar Ockenburg. De achtergrond van

Ockenburg bleek volstrekt anders te zijn dan door Holwerda geformuleerd. Een inheemse nederzetting was het zeker niet. De ontdekking van een klein Romeins fort, maakte het aannemelijk dat men hier kon spreken van een vicus, een Romeinse burgernederzetting van militaire oorsprong.

De daadwerkelijke uitwerking en publicatie van de bevindingen heeft lang op zich laten wachten. Dankzij de toekenning van gelden uit een speciaal fonds, het zogenaamde Operatie Odyssee van NWO, ontstond de mogelijkheid om mensen hiervoor vrij te maken. Het uitwerken van de bevindingen wees uit dat de destijds gevonden sporen inderdaad die van een klein Romeins fort betroffen, dat gedurende een zeer beperkte periode, zo tussen 150 en 175 na Christus, heeft gefunctioneerd. Bekend is, dat het fort werd bemand door een kleine groep bereden Romeinse soldaten die waarschijnlijk de verantwoordelijkheid droegen de nabij gelegen kustzone te bewaken. Het belang van Ockenburg is dan ook zeker mede gelegen in het besef dat de Romeinen ook in Nederland de kust van een systematische bewaking voorzagen.

Hoewel Ockenburg nu te lang en leste iets van haar geheimen heeft prijsgegeven, zijn er nog genoeg onduidelijkheden over. De vicus heeft bijvoorbeeld een omvang en bewoningsduur die fort overschrijdend lijkt te zijn. De militaria, die over het gehele nederzettingsterrein zijn gevonden, geven daarnaast aan dat ook na het verlaten van het fort, de connectie met het Romeinse leger in stand is gebleven. Het onderzoek naar de vicus is daarmee nog niet afgerond. Men zoekt nog naar nieuwe antwoorden en plausibele mogelijkheden. De tijdelijke tentoonstelling had dan ook niet als doel, de bezoeker een zo volledig mogelijk overzicht te geven van de geschiedenis en aangetroffen archeologie van Ockenburg. Het streven was, de Ockenburg als stukje van het Romeins verleden in Zuid-Holland onder de aandacht te brengen. Iets waarin de expositie bijzonder goed in is geslaagd. De expositie zal in het Archeologiehuis Zuid-Holland te zien zijn tot eind maart 2014.

De reconstructie van een prehistorische fuik

Sinds 2003 maakt Archeon deel uit van EXARC, een aan het ICOM gelieerde organisatie, die zich richt op het presenteren van archeologische openluchtmusea en experimentele archeologie binnen een museaal kader. Als internationale organisatie voor Archeologische openluchtmusea (AOAM) en experimentele archeologie, functioneert EXARC als een netwerk van internationale professionals op beide vakgebieden. De onderlinge uitwisseling van ervaringen, tools en handvatten heeft tot doel het verbeteren van de algehele ervaring van de bezoekers van openluchtmusea, het aanscherpen van de kwaliteit van de musea en het ontwikkelen van archeologische experimenten binnen de parken. In het kader van de experimentele archeologie, heeft Archeon ervoor gekozen een prehistorische fuik te onderzoeken en te reconstrueren, om deze vervolgens voor een groot publiek te ontsluiten in het Archeologiehuis Zuid-Holland. Een danig onderzoek maakte het mogelijk om het mesolithicum, zoals verbeeld in Archeon, op wetenschappelijk en museale wijze aan bezoekers te tonen. Van deze periode uit de geschiedenis van Zuid-Holland tast de wetenschap nog op veel gebieden in het duister. Voor bezoekers van Archeon en het Archeologiehuis, is dit ook veelal een mysterieuze periode. Een gereconstrueerd object, dat middels een tekstbord aanschouwelijk kon worden gemaakt, zou zeker bijdragen aan het begrip van deze periode. De combinatie van archeologische kennis, kennis van het ambacht en vaardigheden geeft een duidelijke meerwaarde aan het begrip van de prehistorie en haar gereedschappen.

In 1978 werden onder leiding van Louwe Kooijmans bij Bergschenhoek delen van een viertal visfuiken aangetroffen. De vindplaats en de stilistische kenmerken van de fuiken, hebben tot een

Midden-Neolithicum datering zo rond 4200 jaar voor de jaartelling geleid. Door de goede conservering van de visfuiken van Bergschenhoek, lenen deze zich bij uitstek voor het maken van een goed, historisch correcte reconstructie. Eva IJsveld, mandenvlechter in Archeon, wendde in 2013 in samenwerking met Louwe Kooijmans en Wilco van Zijverden, de huidige wetenschappelijke kennis aan om tot een reconstructie te komen van de fuik uit Bergschenhoek. Het onderzoek heeft zich vooral gericht op het de mogelijke werkwijzen en te gebruiken materialen, waaronder bastvezels.

Het werken met bastvezels is een veelvuldig gebruikte techniek in de prehistorie, waar nog veel onderzoek naar gedaan kan worden. Het maken van en experimenteren met reconstructies kan hierbij veel inzicht geven. Tot op heden is weinig over dit onderwerp gepubliceerd. Ook basttextiel is in dit opzicht een zeer interessant onderwerp dat zich leent voor nader onderzoek. In een vervolgonderzoek kan het interessant zijn te experimenteren met de maakwijze van visvormige en rechte fuien. Verder is het de moeite waard om in de toekomst met *Cornus sanguinea* te werken. Met name de verschillen in het verloop, stijfheid en duurzaamheid van de twijgen zijn onderwerpen die nader onderzoek vergen. De reconstructie van de fuik uit Bergschenhoek, is te bezichtigen in het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC).

Geplande tijdelijke exposities

Cold cases; Isotopenonderzoek in het Bronstijdgraf van Wassenaar

De tijdelijke tentoonstelling betreffende Romeins Ockenburg, zal vanaf april 2014 plaatsmaken voor een zeer bijzondere tentoonstelling over forensische technieken binnen het archeologische werkveld, waarvoor de voorbereidende stappen in 2013 zijn gezet. Forensische technieken zet men steeds vaker in, en steeds vaker worden er interessante resultaten geboekt. Speerpunt van deze tijdelijke expositie zal het Bronstijdgraf van Wassenaar zijn, dat zich in de vaste collectie van het Museum bevindt. Duidelijk is, dat deze mensen door geweld om het leven zijn gekomen, onduidelijk is echter wat hun eetpatroon was of waar zij geografisch gezien oorspronkelijk vandaan kwamen. Het onderzoeken van isotopen in het dentale materiaal kan hier licht op werpen. De resultaten van dit onderzoek zijn van start gegaan in 2013 met het openen van de vitrine van het graf en het trekken van tanden bij verschillende individuen. Isotopenonderzoek stond in de jaren tachtig nog volledig in de kinderschoenen, inmiddels heeft men zich deze wijze van onderzoek eigen kunnen maken. Onderzoek van onder meer koolstof- en stikstofisotopen kan nu inzicht bieden in het voedselpatroon, of informatie verschaffen over de herkomst van de slachtoffers. Daar deze isotopen het best bewaard blijven in de tanden, is van zes mensen een tand uitgenomen om nader onderzocht te worden. Onderzoekers van de Vrije Universiteit Amsterdam en de Universiteit van Amsterdam voeren in de laatste maanden van 2013 en de eerste maanden van 2014 het onderzoek uit.

Niet alleen het Bronstijdgraf van Wassenaar zal als voorbeeld dienen binnen deze aankomende tijdelijke tentoonstelling. Ook vondsten uit Vlaardingen en Oegstgeest zullen naar alle waarschijnlijkheid de revue passeren in de tentoonstelling die een initiatief is van het Archeologische publieksbedrijf TGV, de provincie Zuid-Holland en de gemeente Vlaardingen. De vondsten die gepresenteerd zullen worden, zullen worden ondersteund met maquettes, reconstructies en audiovisuele presentaties. In opdracht van de provincie Zuid-Holland zal het museale beheer van het tentoonstelling in het Archeologiehuis Zuid-Holland door het Erfgoedhuis Zuid-Holland worden verzorgd.

Publiek

Bezoekers

Archeon staat te boek als een attractie die ieder jaar bijzonder veel bezoekers mag ontvangen. Het streven is dan ook om de verscheidenheid aan bezoekers zo optimaal mogelijk van dienst te zijn. In het park zelf komt dit tot uiting door tolken te vragen naar bijvoorbeeld hun talenkennis om ook toeristen van buiten Nederland te woord te kunnen staan. Men merkt namelijk steeds vaker dat steeds meer toeristen uit Europa en Archeon weten te vinden. Tevens ontvangt Archeon steeds meer toeristen uit Israël. Om ook deze bezoekers zo optimaal mogelijk te laten genieten van hun bezoek aan Archeon, spreekt het overgrote deel van het personeel uitstekend Engels. Daarnaast wordt het personeel van Archeon, en daarmee ook het personeel van het Archeologiehuis, erop getraind met verschillende typen mensen om te kunnen gaan om zo op de juiste wijze te kunnen anticiperen op de groep. Archeon voorziet daarnaast in parkgidsen en dagprogramma's in verschillende talen om de bezoeker zoveel mogelijk van dienst te zijn en te laten genieten van hun bezoek.

Het Archeologiehuis Zuid-Holland, gelegen direct naast het kassagebouw van Archeon, heeft zich als doel gesteld eveneens een zo breed mogelijk publiek aan te spreken, overeenkomstig met de visie en de missie van zowel het Archeon als het Archeologiehuis Zuid-Holland.

Met dit streven wordt beoogd zoveel mogelijk aan te sluiten bij de wensen van de losse bezoekers van Archeon, geïnteresseerde museumbezoekers en schoolkinderen die in het kader van de geschiedeniseducatie het Archeologiehuis Zuid-Holland aandoen. Uit enquêtering is gebleken dat het Archeologiehuis Zuid-Holland, door de bezoekers wordt beschreven als instelling die voor ieder wat wils te bieden heeft, zowel educatief als recreatief.

Binnen het Archeologiehuis Zuid-Holland wordt de tekst bij de verschillende objecten enkel in het Nederlands aangeboden. De ervaring leert echter dat bezoekers van het museum ook zeer zeker genieten van het Museum, ondanks het feit dat zij de kaartjes wellicht niet begrijpen. Dit heeft te maken met het feit dat zij in Archeon nadere uitleg verwachten te krijgen of reeds hebben gekregen. Het Museum heeft echter wel ingespeeld op de groeiende groep van buitenlandse toeristen; de introductiefilm is in 2013 voorzien van een Engelse ondertiteling. Daarnaast is er in de linkerhoek van het scherm een klokje aangebracht zodat men weet hoe lang het filmpje nog duurt.

Bezoekersaantallen

Onderstaande tabel toont per maand hoeveel mensen Archeon en het Archeologiehuis Zuid-Holland bezochten. De tabel toont een aantal maanden waarin er aanzienlijk minder bezoekers in Archeon te vinden waren. Gedurende deze maanden is Archeon gesloten, is er sprake van rustige vakantieweken, of is Archeon zeer beperkt open geweest. Gedurende deze perioden is vanzelfsprekend ook het Museum minder druk bezocht.

Maand:	Bezoekersaantal:	Maand:	Bezoekersaantal:
Januari	2673	Juli	2531
Februari	1006	Augustus	10533
Maart	2194	September	3656
April	6870	Oktober	4420
mei	5015	November	180
juni	6990	December	2997
			Totaal: 49065

Losse bezoekers

De losse bezoekers beleven het bezoek aan het Archeologiehuis Zuid-Holland doorgaans op eigen gelegenheid, wat inhoudt dat zij een bezoek aan het museum combineren met een bezoek aan het park. Uit de reacties van de bezoekers hebben wij kunnen concluderen dat zij, ongeacht het tijdstip waarop het bezoek plaatsvindt, het Archeologiehuis erg op waarde weten te schatten. Wie vooraf het Archeologiehuis Zuid-Holland bezoekt, geeft veelal aan het museum bijzonder interessant en interactief te vinden, zeker gezien de duidelijke verbintenis tussen Archeon en het Archeologiehuis. De bezoekers geven ook aan dat de thema's laagdrempelig, maar duidelijk zijn.

Er is bij de inrichting niet alleen gekozen om de tijdvakken aan te laten sluiten bij Archeon, maar ook om dit wat betreft de thematiek te doen. Het binnen de thema's gepresenteerde vondstmateriaal sluit uitstekend aan bij de reconstructies in Archeon, waardoor er voor de bezoekers een duidelijke lijn ontstaat. Ter voorbeeld: In Archeon kan de bezoeker in het bij de Jagers/verzamelaars ervaren wat het is om met een stukje vuursteen te snijden. In het Archeologiehuis Zuid-Holland wordt middels vondstmateriaal en audiovisuele middelen het archeologische en historische kader van vuursteen getoond. Zo krijgt de bezoeker niet alleen de beleving en ervaring, maar ook de achtergrond. Uit het commentaar van bezoekers, zowel jong als oud, blijkt dat zij alleen bewust of onbewust deze lijn oppakken en als prettig ervaren. Een bijzonder goed teken.

Zij die aan het einde van de dag het Archeologiehuis nog bezoeken, ter afsluiting van het bezoek aan Archeon, geven aan het Archeologiehuis te beschouwen als een duidelijk onderdeel van het park. Zij geven aan verwonderd te zijn door na een dag vol reconstructies oog in oog te kunnen staan met het daadwerkelijke vondstmateriaal waarop de wereld die Archeon verbeeld gestoeld is.

Onder de losse bezoekers kunnen ook de mensen worden geschaard die gedurende hun bezoek aan Archeon een tijd hebben vastgelegd middels een reservering waarop zij een rondleiding door het Archeologiehuis Zuid-Holland krijgen. Deze groep wenst doorgaans graag verdieping wat betreft de archeologische en historische verhalen die het museum rijk is. Aangezien Archeon beschikt over kundig personeel om deze mensen van dienst te zijn, ervaren zij het bezoeken van het Archeologiehuis Zuid-Holland als een zeer waardevolle verrijking van hun dag.

Scholen

Het Archeologiehuis Zuid-Holland heeft onderwijs hoog in het vaandel staan en ziet het ook als een van haar kerntaken educatie aan te bieden, geschikt voor alle lagen binnen het Nederlandse onderwijs. Voor een nadere uiteenzetting over de verschillende educatieve programma's die het Archeologiehuis Zuid-Holland biedt, verwijzen wij U naar 'Onderwijs en Educatie' in dit jaarverslag.

Scholen bezochten het Archeologiehuis Zuid-Holland doorgaans in groepsverband. Dit houdt in dat een klas in zijn geheel een bezoek aan het museum brengt. Het is aan de begeleiding om te bepalen hoe dit bezoek eruit dient te zien, en van de werknemers wordt dan ook flexibiliteit verwacht. Zo zijn er scholen die aangeven graag wat langer of juist wat korter in het museum te verblijven. De praktijk heeft uitgewezen dat de medewerkers van Archeon in staat zijn gebleken om hier op in te spelen.

Het brengen van het bezoek aan het Archeologiehuis valt veel voor de meeste scholen samen met een doe route door een van de aangeboden tijden van Archeon. Inventarisatie van 2012 maakte duidelijk dat bezoekende scholen niet altijd goed op de hoogte waren van de mogelijkheden tot het brengen van een bezoek aan het museum. In 2013 lijkt dit beeld danig te zijn afgezwakt; scholen zijn beter op de hoogte van het bestaan van het museum en bereiden de leerlingen beter voor op het bezoek aan de instelling. Tevens zijn scholen beter dan in 2012, op de hoogte van de mogelijkheden wat betreft educatieve programma's en speurtochten.

Groepen

In 2013 heeft het Archeologiehuis Zuid-Holland een bescheiden aantal groepen, waaronder de Rotary van Alphen aan den Rijn, mogen ontvangen. Doorgaans betrof het een groep volwassenen van ca. 20 personen, die een uitgebreide rondleiding langs de vondsten wensten. Veelal maakten zij van tevoren kenbaar graag verdiepende kennis aangeboden te krijgen. Daar deze rondleidingen doorgaans slechts een uurtje duurden, was het aan de tolk om een aantal kenmerkende vondsten te selecteren om de rondleiding op toe te spitsen.

Naast de losse groepen, heeft het Archeologiehuis Zuid-Holland in 2013 ook enkele zeer specifieke groepen mogen ontvangen. Deze groepen, waaronder de gemeente Vlaardingen, bracht specifiek een bezoek aan het museum om inspiratie op te doen voor een eigen te bouwen museum. Tijdens het bezoek werden zij in staat gesteld kritische vragen te stellen over de gemaakte keuzes en afwegingen bij de totstandkoming van het Archeologiehuis Zuid-Holland.

Evenementen

Van specifieke, op zichzelf staande evenementen binnen het Archeologiehuis Zuid-Holland is geen sprake geweest in 2013. Uiteraard is het Archeologiehuis Zuid-Holland wel altijd vrijelijk toegankelijk als er zich evenementen in Archeon afspelen. Gedurende de maand Augustus, de periode waarin zich in Archeon het Romeins Festival afspeelt, is het Archeologiehuis Zuid-Holland gelijk 2013 ingezet als locatie van een Romeinse volkstelling. Bezoekers konden zich aldaar op een lijst laten plaatsen en kregen als presentje een ganzenveer. In december hebben wij het Archeologiehuis Zuid-Holland betrokken bij de Sinterklaasvieringen, door een speciale Museumpiet te creëren die de kinderen over de vondsten kon vertellen.

Educatie

In 2013 is men er succesvol in geslaagd de ingeslagen weg van 2012 te vervolgen. Zo heeft men voor het eerst bijna 1400 schoolkinderen uit de groepen zeven van Alphen aan den Rijn mogen ontvangen in het kader van het nieuwe erfgoedprogramma 'Cultuurpalet'. Dit programma, opgesteld door een externa partij, biedt uitstekend aansluiting bij de visie en missie van het Archeologiehuis Zuid-Holland; te noemen, het uitdragen van de archeologie en geschiedenis van de provincie Zuid-Holland. Tijdens het programma combineerden de leerlingen een bezoek aan het Museum met een bezoek aan de Romeinse tijd van Archeon. Een prachtige programma dat uitstekend is ontvangen en in 2014 wederom op het programma zal komen te staan gedurende de maanden februari en maart.

Ook het erfgoedprogramma 'Goed gevonden!' is in navolging van 2012 ook in 2013 wederom aangeboden aan de groepen 5/6 van het basisonderwijs. Dit programma, gericht op het aanwakkeren van de interesse in de archeologie en de eigen directe omgeving waar de kinderen in leven, heeft eveneens bewezen samen met het bezoeken van Archeon een zeer waardevolle aanvulling te zijn op een bezoek aan het Museum.

De Middelbare scholieren die Archeon bezochten, brachten doorgaans een bezoek aan het Archeologiehuis Zuid-Holland als onderdeel van hun doe-route door een van de aangeboden tijdvakken van Archeon. Dit bezoek duurde, algemeen genomen, 30 minuten. Deze beperkte tijd werd ingevuld met het bekijken van de introductiefilm en het brengen van een kort bezoek aan de twee expositiehallen. De begeleidende tolk werd hierbij in staat gesteld zelf te bepalen op welke zaal van het Museum de nadruk werd gelegd; leerlingen die een doe-route door de Romeinse tijd hadden, besteedden bijvoorbeeld meer tijd aan de zaal van het Romeins Museum. Wie een tocht door de Prehistorie zou maken, bleef over het algemeen langer in de zaal van het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC). Docenten hebben bij ons aangegeven het brengen van een kort bezoek aan het Museum als onderdeel van hun rondleiding als zeer waardevol en leerzaam te ervaren, een indruk die veelal door de leerlingen werd gedeeld. Wij zijn bijzonder blij, dat de leerlingen hebben aangegeven het Museum erg leuk te vinden, terwijl zij van tevoren dachten dat zij zich zouden vervelen.

Onderwijs specifiek gericht op volwassenen is geen onderdeel binnen het Archeologiehuis Zuid-Holland. Dit neemt echter niet weg dat volwassenen niet onderwezen kunnen worden in het Museum. Verschillende groepen volwassenen boekten gedurende 2013 een speciale rondleiding door het Museum, verzorgd door een deskundige tolk. Bij deze rondleidingen wordt de nadruk niet zozeer gelegd op anekdotes bij vondsten of het vereenvoudigd uitleggen van de archeologie en geschiedenis, maar wordt er meer de diepte in gegaan. Groepen kunnen uiteraard ook van tevoren aangeven welke thematiek zij specifiek aan de orde willen laten komen, de tolk kan de rondleiding hier dan eenvoudig op aan passen om zo aan de wensen van de groep te voldoen. Deze specifieke rondleidingen zijn naar alle tevredenheid door de groepen ontvangen. Wij zetten deze lijn dan ook graag in 2014 door.

Kinderfeestjes

Op het gebied van educatie middels een kinderfeestje valt in 2013 nog veel gebied te winnen. In 2013 zijn de eerste plannen geformuleerd om tot een tweetal programma's te komen voor kinderfeestjes, waarbij kinderen naast het feestelement ook een duidelijk didactisch element voorgeschoteld krijgen. Deze plannen zijn helaas pas aan het einde van het jaar definitief geformuleerd, wat inhoudt dat deze aan het begin van 2014 door de Programmaraad besproken zullen worden, waarna zij direct tot uitvoer kunnen worden gebracht. Het streven is om de kinderfeestjes ca. 1,5 uur te laten duren. In beide gevallen zal men gaan beginnen met het tonen van de introductiefilm. De twee programma's zijn de volgende:

1. Hoe word ik een echte archeoloog?

Het archeologenfeestje zal vooral betrekking hebben op het doorbrengen van tijd in de bovenzaal van het Museum. Hier zal een korte rondleiding aan de kinderen worden gegeven om hem kort wat kenmerkende vondsten te laten zien. Men kan hierbij bijvoorbeeld denken aan het Graf van Wassenaar, de Romeinse munten en de Middeleeuwse schoenen. Het is natuurlijk aan de begeleidende tolk om de gekozen vondsten op een zo leuk mogelijke manier aan de kinderen te presenteren.

Na de korte rondleiding door de zaal, trekken de kinderen in de ruimte van de AWN, een speciale laboratoriumjas aan. Hierdoor zijn zij direct echter kleine archeologen. Met de labjas aan maken de kinderen vervolgens de leskist van het oude Erfgoedspoorprogramma. Aan de hand van uitdagende opdrachten, waaronder het determineren van echt vondstmateriaal, kunnen zij optimaal ervaren hoe een echte archeoloog te werk gaat. Voor de groepen die de leskist snel afhebben, kan het programma worden aangevuld met het plakken van scherven.

2. Hoe word ik een echte Romein?

Het Romeinenfeestje zal met name betrekking hebben op het doorbrengen van tijd in de benedenzaal van het Museum. Deze zaal is in zijn geheel gewijd aan de Romeinse periode van Alphen aan den Rijn, toe daar het fort Albaniana gevestigd was. In deze zaal zullen de kinderen een korte rondleiding krijgen lang enkele kenmerkende vondsten en kenmerkend beeldmateriaal. Uiteraard is het aan de tolk om vondsten te kiezen die aansluiten bij de interesses van de groep.

Na de korte rondleidingen kunnen de kinderen zich vervolgens storten op het maken van echte Romeinse voorwerpen om te testen of ze het in zich hebben om een echte Romein te zijn. Hierbij kunt U denken aan het maken van een eigen Romeins harnas van karton, een eigen Romeins aquaduct, een toneelmasker of een lauwerkrans. Snelle kinderen kunnen natuurlijk meerdere dingen maken. Tijdens het knutselen, kan de begeleidende tolk uiteraard nog een en ander vertellen over het geen de kinderen aan het maken zijn.

In het geval van de theatermaskers of harnassen, kunt U zich ook voorstellen dat het opvoeren van een klein toneelstukje of het uitvoeren van een kleine exercitie tot de mogelijkheden behoort. Uiteraard mag het geknutselde mee naar huis worden genomen als aandenken.

Beide programma's zullen worden afgesloten met het uitreiken van een certificaat, passend bij de thematiek van het feestje, waarin aangegeven wordt dat de kinderen zich een echte archeoloog of een echte Romein mogen noemen, een waardige beloning.

Goed gevonden!

Het educatieve programma voor de groepen 5/6 van het basisonderwijs loopt in 2013 gelijk als in 2012 door. Uiteraard is voor 'Goed gevonden!' een duidelijke doelstelling en visie voor begeleiders en leerlingen geformuleerd, en wel als volgt; 'De ontdekking dat er, naast de zichtbare wereld om ons heen, ook nog een wereld onder de grond bestaat, laat een blijvende indruk achter. Alle mensen voor ons leefden in deze zelfde omgeving en lieten de sporen van hun leven achter. Wij, de volgende generaties, proberen deze mensen weer te vinden en graven daarom deze sporen op en proberen vondsten te duiden.'

Naast deze eerste ontdekking, streeft het programma ernaar de leerlingen mee te geven dat graven een vak op zich is dat beheerst wordt door een archeoloog. Basale vragen als: 'Hoe weet je dat er ergens iets in de grond zou kunnen zitten, waar leid je dat uit af', zijn de vragen waar het onderzoek mee begint. De archeoloog heeft hier uiteraard methodieken voor, die een tipje van de sluier oplichten over deze bijzondere tak van wetenschap. De lesbrief 'Goed gevonden!' streeft ernaar de verwondering over een ogenschijnlijk niets betekende scherf bij de leerlingen aan te wakkeren. Daar begint het besef van ons verleden, een belangrijk aandachtspunt binnen het hedendaagse geschiedenisonderwijs en de missie van zowel Archeon als het Archeologiehuis Zuid-Holland.

'Goed gevonden!' behelst ook in 2013 een drietal lessen. De eerste introducerende les, laat de kinderen kennis maken met het vak archeologie. De derde afsluitende les van dit programma kan worden gezien als een nabeschouwing van het geheel, waarbij gesproken kan worden over wat de kinderen hebben geleerd. Beide lessen worden door de betreffende docent op school gegeven en kunnen naar eigen wens worden ingevuld en aangevuld. Uiteraard wordt het programma met basismateriaal geleverd. Les twee, het begeleid brengen van een bezoek aan het Archeologiehuis Zuid-Holland, vormt de verdiepende kern van het pakket. Bij aanvang van les twee, wordt de introductiefilm in de filmzaal van het museum aan de leerlingen vertoont. Deze film voorziet de kinderen van een duidelijk historisch kader, aansluitend bij de aangeboden historische periodes in het Archeon en de basiscollecties van het Archeologiehuis Zuid-Holland. Naderhand worden de kinderen in kleine groepen met speurtochten door zowel de boven- als de benedenzaal geleid, waarbij zij aangespoord worden nauwkeurig naar de speciaal voor hen geselecteerde vondsten te kijken. Op deze manier laten wij hen kijken met het oog van de archeoloog en komen de kinderen optimaal in aanraking met het vondstmateriaal en de rijke historie uit de provincie Zuid-Holland.

Een derde onderdeel binnen de tweede les van het programma, is het werken met echt archeologisch materiaal in de vorm van scherven. Als echte archeologen moeten de leerlingen deze scherven eerst sorteren om deze vervolgens met schilders tape aan elkaar te plakken. Het uiteindelijke doel is het hervinden van de oorspronkelijke vorm van het object. Tijdens het plakken van de scherven komen de leerlingen tot de ontdekking dat het werk van een archeoloog best ingewikkeld kan zijn. Gaandeweg de workshop stellen leerlingen doorgaans als vanzelf de volgende vragen; 'hoe oud is het object?', 'waarom is het object niet compleet?', of 'waarom is het object weggegooid?'

De medewerkers van de Archeologische Werkgroep Nederland (AWN) gaven in 2012 aan graag betrokken te zijn bij de educatieve mogelijkheden binnen het Archeologiehuis Zuid-Holland, mits zij ondersteund konden worden op het gebied van de gewenste didactiek. Gesprekken met de verschillende medewerkers en observaties van de werkzaamheden, hebben uitgewezen dat zij zich

ondertussen een weg hebben gevonden in het begeleiding van kleine groepen kinderen, passend binnen de kaders van het 'Goed gevonden!' programma.

Voortgezet onderwijs

In 2013 hebben wij net als in 2012 een bescheiden hoeveelheid losse boekingen voor rondleidingen door het Archeologiehuis Zuid-Holland mogen ontvangen. In veel gevallen betrof het in dit geval middelbare scholieren van het Gymnasium. Doorgaans duurden de rondleiding 90 minuten inclusief het invullen van de vragenlijsten. Ervaring gedurende het jaar, heeft uitgewezen dat de leerlingen het beste in de zaal van het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC) onder begeleiding kunnen worden rondgeleid. Deze zaal behelst drie tijdvakken en het is gebleken dat leerlingen de structuur van begeleiding door deze zaal als prettig ervaren. Tevens leent deze zaal zich uitstekend voor het vertellen van bijzondere verhalen bij objecten. De zaal van het Romeins Museum leent zich volgens de ervaring bijzonder goed voor vrijelijk bezoek, daar er hier maar één specifieke tijd behandeld wordt. Dit is makkelijker te behappen voor leerlingen. De functie van suppoost is in deze zaal afdoende gebleken.

Naast het onder begeleiding van een Archeonmedewerker bezoeken van het Archeologiehuis Zuid-Holland, is het uiteraard ook mogelijk voor schoolklassen om zelf educatie aan te bieden in het museum, passend bij de eigen specifieke wensen. Zo kunnen schoolklassen, die een schoolreis in Archeon geboekt hebben onder begeleiding van hun eigen docent, of geheel zelfstandig ook een speurtocht door het museum maken om zo hun dag in Archeon te optimaliseren.

Speurtochten

Op de website van het Archeologiehuis Zuid-Holland is al het te downloaden lesmateriaal voor scholen te vinden. Zowel de scholen die met begeleiding het museum willen bezoeken, als de scholen die liever zonder begeleiding komen kunnen hier al het gewenste materiaal vinden. De speurtochten zijn erop gericht de leerlingen zowel de zaal van het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC) als de zaal van het Romeins Museum optimaal te laten ervaren. De antwoorden voor de docenten en andere begeleiders, zijn uiteraard ook via de website van het Archeologiehuis Zuid-Holland beschikbaar. De insteek van de speurtochten is deze aan te laten sluiten bij de geformuleerde missie en visie van het Archeologiehuis Zuid-Holland. De vragen hebben niet alleen betrekking op de archeologie, maar ook op het dagelijks leven in vroegere tijden. Wij zetten hier leerlingen mee aan het denken over de obstakels, wensen, en geneugten van bijvoorbeeld de Middeleeuwse mens. Maken de leerlingen deze speurtocht voordat zij Archeon bezoeken, dan kunnen zij in het park eenvoudig van gedachte wisselen met de Archeotolken die de geschiedenis voor hen verbeelden. Leerlingen die de speurtocht aan het einde van een bezoek aan Archeon maken, kunnen zich verheugen op een feest der herkenning tijdens het invullen van de speurtocht, daar zij bijvoorbeeld al uitvoerig met de verschillende Archeotolken in contact zijn gekomen. Uiteraard kunnen de speurtochten ook gemaakt worden, zonder verder een bezoek te brengen aan Archeon.

Speciaal voor de losse bezoeker die graag extra wordt uitgedaagd tijdens het bezoeken van het Archeologiehuis Zuid-Holland, hebben wij, net als in 2012, een speurtocht ter beschikking gesteld, waarmee men een reis naar Rome kan winnen. Via een uitgebreide zoektocht lang geselecteerde vondsten en audiovisueel materiaal in zowel het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC) als het Romeins Museum, dient men een Latijnse spreuk op te lossen.

Cultuurpalet

Sinds 2010 is het Cultuurpalet ondergebracht bij Bibliotheek Rijn en Venen en is er voldoende draagvlak om het Cultuurpalet als onafhankelijke organisatie op het gebied van kunst- en cultuureducatie neer te zetten. Hierbij wordt de organisatie ondersteund door het RABO Rijstreek Fonds. In het seizoen 2012/13 richtte het Cultuurpalet, onder leiding van dhr. C. Verboom, zich voor het eerst op activiteiten waaraan een cultureel erfgoed karakter werd toegevoegd. Overeengekomen was dat alle groepen zeven uit het basisonderwijs van Alphen a/d Rijn, Aarlanderveen en Zwammerdam, in 2013 een bezoek zouden brengen aan het Archeologiehuis Zuid-Holland. En zo geschiedde; rond de 1300 basisschoolleerlingen uit de directe omgeving bezochten in slechts één maand tijd het Archeologiehuis Zuid-Holland. In de praktijk hield dit een strakke planning in, waarbij er 1 à 2 klassen in de ochtend en in veel gevallen ook nog 1 à 2 groepen in de middag het Archeologiehuis bezochten. En met groot succes wel te verstaan. De reacties van zowel de organisatie als leerlingen docenten en begeleiders is als uitsluitend positief te omschrijven. De vruchtbare samenwerking tussen Archeologiehuis Zuid-Holland, Archeon en het Cultuurpalet zal dan ook in 2014 worden voortgezet.

De leerlingen en leerkrachten werden in het Archeologiehuis Zuid-Holland ontvangen door speciaal voor het Cultuurpalet getrainde medewerkers van Archeon. In de filmzaal van het museum kregen zij een korte toelichting op de cd-rom "Een reis door het Romeinse Rijk", een programma dat zich het makkelijkst laat vergelijken met Wikipedia, en de dvd waarop de opgravingen in het stadshart van Alphen a/d Rijn centraal staan. Een prachtig en actueel lespakket dat uiteindelijk ook meegegeven is aan de scholen voor intern gebruik. Na deze korte introductie maakten de leerlingen onder begeleiding van de Archeonmedewerkers een korte wandeling door het park; van twee dimensionaal naar drie dimensionaal. Gewezen werd op verschillende herkenningspunten die vanuit de cd-rom naar voren kwamen. Weer terug in het Archeologiehuis Zuid-Holland werden de leerlingen verdeeld in kleine groepen om aan de slag te gaan met de bijbehorende lesbrief van het Cultuurpalet. Deze lesbrief bestond uit de speurtochten die ook aangeboden worden in het 'Goed gevonden!' programma voor de groepen 5/6 van het basisonderwijs. Het plakken van archeologische materiaal is niet opgenomen in het Cultuurpalet daar de tijd zich daar niet voor leent. Uit de evaluerende gesprekken met de docenten en de observaties van de medewerkers, is gebleken dat een tijdsduur van ca. 2 uur het maximale is, gezien de concentratieboog van de leerlingen.

De speurtochten voor de kinderen zijn in 2013 uitgereikt door Archeon. Dit hield in dat de medewerkers per dag een x aantal speurtochten voor zowel de boven- als de benedenzaal moest klaarleggen. Aangegeven is, dat dit erg tijdrovend is, bovendien zijn de bladen niet voorzien van een nietje waardoor de kinderen de bladen makkelijk kwijtraken. Besproken is dat het benodigde lesmateriaal, te noemen de speurtochten, cd-rom en dvd, zoveel mogelijk door het Cultuurpalet zal worden uitgereikt aan de deelnemende scholen. Ter optimale voorbereiding zal het materiaal minimaal vier weken van tevoren naar de scholen gezonden worden. 2014 zal uit moeten wijzen of dit haalbaar blijkt. Archeon zal er tevens zorg voor dragen in 2014 voldoende lesmateriaal achter de hand te hebben.

Publicaties en onderzoek

Waar 2012 beschouwd mag worden als de periode waarin men zich vooral gericht heeft op het zich eigen maken van de collectie van het Archeologiehuis Zuid-Holland, mag 2013 met recht een succesvol jaar genoemd worden als het neerkomt op het opzetten en uitvoeren van onderzoek naar verschillende objecten in de collectie. Veel van deze onderzoeken zijn kleinschalig en individueel van aard, wat wijst op een oprechte interesse van Archeonmedewerkers. Vanuit hun eigen expertise en jarenlange opgebouwde ervaringen in Archeon, hebben zij zich naar hartenlust gericht op get onderzoeken van een vondst naar wens. Zo is er bijvoorbeeld gekeken naar de Middeleeuwse trippen die in het Museum liggen. Ernst Borse, Middeleeuws schoenmaker in Archeon, heeft deze trippen zelfs nagemaakt. Ook heeft hij gekeken naar een als 'leren bovenkant van een trip' omschreven object. Hij zag kleine gaatjes in het bewerkte leer, wat er volgens hem op moet wijzen dat het object helemaal geen onderdeel van een trip kan zijn. Een bijzondere these, middels nader onderzoek verder uitgewerkt en gepubliceerd zou kunnen worden.

Naast al deze kleine onderzoekjes, die veelal alleen binnen de eigen kring van Archeon worden gedeeld, zijn er in 2013 ook enkele onderzoeksvoorstellen geconcretiseerd gericht op een groter publiek. Deze onderzoeksvoorstellen en hun uitwerking sluiten zoveel mogelijk aan bij de ICOM museumdefinitie waaraan het Archeologiehuis Zuid-Holland voldoet: 'Een museum is een permanente instelling, niet gericht op het behalen van winst, toegankelijk voor publiek, die ten dienste staat van de samenleving en haar ontwikkeling. Een museum verwerft, behoudt, onderzoekt, presenteert, documenteert en geeft bekendheid aan de materiële en immateriële getuigenissen van de mens en zijn omgeving, voor doeleinden van studie, educatie en genoegen.' (ICOM (International Council of Museums) 2006, Nederlandse Vertaling).

Reeds vanaf de opening van het archeologiehuis Zuid-Holland hebben verschillende werknemers van Archeon de wens uitgesproken om bepaalde vondsten uit de collecties te onderwerpen aan nader en bovenal groter onderzoek, dan een persoonlijk onderzoek. Zij hadden hier verschillende redenen voor; zij stelden bijvoorbeeld vragen over de herkomst van sommige objecten of hun beschreven functie. In een enkel geval werd de interesse voor onderzoek aangewakkerd door het überhaupt ontbreken van informatie. Deze informatie ontbreekt vaak niet omdat men nagelaten heeft deze te plaatsten, maar puur en alleen omdat er geen ruimte of tijd is geweest om het betreffende object nader te onderzoeken. De mogelijkheden tot het uitvoeren van een onderzoek, kunnen dan ook als talrijk worden beschouwd. In het kader van OpenArch (Open Archaeology, onderdeel van EXARC) heeft Eva IJsveld, mandenvlechter in Archeon, zich gericht op het reconstrueren van een Mesolitische fuik. Een specifiek onderzoek, is reeds in 2012 gestart en heeft in 2013 definitief vorm gekregen om naar verwachting in 2014 te zullen worden afgerond; het zwaardblad met inscriptie uit Middeleeuws Alphen aan den Rijn. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door mediëvist Marc van Hasselt, eveneens werkzaam in Archeon. Zeer bijzonder voor de onderzoeken in 2013, is de start van het isotopenonderzoek in het dentale materiaal uit het Bronstijdgraf van Wassenaar door een onderzoeksteam uit Amsterdam. Alle drie de onderzoeken zullen nader worden toegelicht.

Middeleeuws zwaardblad met inscriptie. Ca. 1122 n. Christus.

Onderzoeker: MA. M.S. van Hasselt (Mediëvist)

Gedurende de maanden mei en juni van 2012 maakte mediëvist Marc van Hasselt aan dhr. Frits Kleinhuis, archeoloog en depotbeheerder van de Provincie Zuid-Holland, kenbaar zich graag te willen richten op het nader onderzoeken van het Middeleeuwse, geïnscribeerde zwaardblad uit Alphen aan den Rijn. Op het eerste gezicht is er niet veel bijzonders aan het zwaard te ontdekken, maar wie iets bewuster de blik op het object richt, ziet een lange inscriptie, bestaande uit zilver ingelegde letters. Hoewel in het Archeologiehuis Zuid-Holland alleen de voorzijde van het zwaardblad aan de bezoekers wordt getoond, staat er ook een soortgelijke inscriptie op de achterzijde van het zwaardblad. Over Middeleeuwse inscripties op wapens is aanzienlijk gepubliceerd door de jaren heen, maar niemand lijkt te weten wat er nu precies op dit specifieke zwaardblad uit Alphen staat geschreven. Hoewel het zwaardblad gedateerd kon worden rond 1122 n. Christus, is er geen specifieke classificatie en datering van het object mogelijk op basis van de vorm van het zwaard. De inscriptie lijkt hiertoe echter wel plausibele mogelijkheden te bieden op basis van de epigrafie en soortgelijke vondsten verspreid in Europa. Ondanks de verschillende interessante onderzoeksmogelijkheden is het zwaardblad slechts geconserveerd en daarna nauwelijks onderzocht. Een enkele publicatie over de categorisering van zwaarden met inscripties daargelaten, is er weinig inhoudelijk onderzoek naar deze bijzondere vondst uitgevoerd.

Een initiële interpretatie van het inscriptie wijst op een gebed of een zegening, specifiek bedoeld voor de eigenaar van het zwaard om hem te sterken in de strijd. Op basis van de transliteratie van het geheel kunnen nu stappen worden ondernomen wat betreft de wijze waarop de tekst geïnterpreteerd dient te worden. Hierbij wordt vooral gekeken naar de uiterlijke kenmerken van de letters, de verschillende afkortingen en de mogelijke combinaties van woorden en afkortingen die zich aandienen. Deze worden vervolgens vergeleken met voorbeelden elders uit Europa, in de hoop een sluitende en bevredigende vertaling van de inscriptie te kunnen opstellen.

Naast het opstellen van een plausibele vertaling van de inscripties op het zwaardblad, zet dhr. Van Hasselt zich ook in op het achterhalen van de historische context van het object. De datering op basis van de tekst, de 12de-13de eeuw, lijkt hier verdere handvatten voor te bieden. De Loonse Oorlog, gevoerd tussen 1203-06, komt lijkt in het onderzoek naar de historische context van het zwaardblad opvallend naar voren te komen. Het achterhalen van de specifieke eigenaar van het zwaard lijkt bijna onmogelijk te zijn. Van Hasselt heeft al in een vroeg stadium van zijn onderzoek aangegeven hier graag een vervolgonderzoek aan te wijden, waarin hij de verschillende kandidaten nader wil onderzoeken.

Het zwaardblad in het Archeologiehuis Zuid-Holland, mist de pareerstang. Eén van de vragen die Van Hasselt zal trachten te beantwoorden is dan ook de vraag 'waarom?'. Bekend is dat zwaarden veelal opzettelijk werden verminkt om daarna in het water te worden gegooid. Mocht het de intentie zijn geweest om het Alphense zwaard niet alleen fysiek te breken, maar ook de inscriptie van haar kracht te ontdoen, dan lijkt het aannemelijk dat men niet alleen de pareerstang zou hebben gebroken, maar ook het zwaardblad zelf. Deze vorm van magisch denken is niet ongebruikelijk gebleken in de Middeleeuwen; men kan bijvoorbeeld denken aan het legendarische magische zwaard Excalibur, dat na de dood van Arthur in het water werd geworpen. Ook in het Roelantslied uit de 11de eeuw komt het breken en in het water werpen van zwaarden tot de verbeelding sprekend voor. Wederom een

prachtig onderwerp op nader te onderwerpen aan een onderzoek en zeker een mogelijkheid voor de toekomst volgens Van Hasselt.

Van Hasselt oppert de these dat de rechtmatige eigenaar wellicht zijn geliefde en herkenbare zwaard niet in handen zijn vijanden wilde laten komen. Het brak en in het water wierp om vervolgens te vluchten of de dood te treffen. Van Hasselt erkent dat er geen plausibele archeologische en slechts een flinterdunne historische onderbouwing is voor deze theorie. Maar totdat het zwaardblad of de inscriptie nadere onthullingen brengt, is het een prachtig uitgangspunt.

De uitkomsten van het onderzoek, al dan niet sluitend en naar volle tevredenheid van de onderzoekende partij, zullen worden gepresenteerd middels een wetenschappelijk artikel in *Madoc*; Tijdschrift over de Middeleeuwen, gelieerd aan Firapeel, vereniging voor mediëvistiek, en de 'Werkgroep Mediëvistiek' van de Universiteit Utrecht. Van Hasselt hoop dat het publiceren van de voorlopige resultaten en conclusies andere wetenschappers uit het Middeleeuws vakgebied zal aantrekken, wat mogelijkwijs kan leiden tot meer wetenschappelijk onderzoek. Van Hasselt heeft de wens uitgesproken zijn onderzoek in de loop van 2014, na publicatie in het genoemde vakblad te presenteren middels een lezing in het Archeologiehuis Zuid-Holland.

Reconstructie van een vroeg Neolitische visfuik. (OpenArch)

Onderzoeker: Mevr. E. IJsveld (in samenwerking met L.L. Kooijmans en W. van Zijverden)

Het cultuurproject OpenArch bouwt voort op het succes van EXARC. Verschillende historische en archeologische openluchtmusea in Europa, zetten zich gezamenlijk in om het verleden zo optimaal mogelijk te delen met bezoekers, middels materiële en immateriële middelen; Accurate en wetenschappelijke reconstructies, inclusief de omgeving, archeologische voorwerpen en wetenschappelijk onderbouwde verhalen over het leven uit vervlogen tijden. Het werk dat OpenArch verzet om het erfgoed ook in de toekomst zo optimaal mogelijk aan te bieden, is onder de deelnemende partners verdeeld. De resultaten van de uiteenlopende werkzaamheden worden middens staff exchanges, reports en workshops met elkaar gedeeld. Tot de werkzaamheden binnen OpenArch, kan ook het uitvoeren van een archeologisch experiment worden gerekend. Partners die een voorstel indienen, kunnen middels een financiële toezegging dan tot de daadwerkelijke uitvoer van het voorgestelde komen. Namens Archeon richtte Mevr. E. IJsveld zich op het reconstrueren van een Mesolitische vis fuik uit Bergschenhoek in Nederland, passend bij de verbeelding van Jagers en Verzamelaars, zoals deze verbeeld worden in Archeon. Tevens is een van de gevonden fuiken in het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) te Leiden te zien.

IJsveld bracht in dat het reconstrueren van een dergelijk object, niet alleen inzicht kon bieden in het productieproces zelf, maar ook in de kennis en de kunde van de Mesolitische mens. Zij stelde de volgende onderzoeksvragen centraal: Welk vondstmateriaal draagt bij aan de beeldvorming over fuiken in het Laat-Mesolithicum en het Vroeg-Neolithicum? Welke technieken en materialen werden en zoal gebruikt om tot het eindproduct te komen, en hoeveel materiaal had men nodig? En tot slot; Binnen welke tijdsduur werd een fuik vervaardigd gedurende de gestelde periode?

In Bergschenhoek zijn de resten gevonden van een klein winterkamp, gedateerd rond 4200 v. Christus. De vindplaats werd geïnterpreteerd als tijdelijk kampement binnen een merengebied, dat wellicht enkele tientallen jaren gedurende de winter werd gebruikt voor de jacht en visvangst. Meest bijzonder aan deze vindplaats waren de goed geconserveerde resten van vis fuiken. Aan de hand van

deze resten heeft E. IJsveld zich toegelegd op het zeer minutieus onderzoeken van zelfs de kleinste details, waaronder de twijning en de route van het basttextiel, van deze fuiken en het aan de hand van de gevonden resultaten, vervaardigen van een reconstructie, die zo goed mogelijk aansluit bij het origineel. De combinatie van archeologische kennis, kennis van het ambacht en benodigde vaardigheden bleek een duidelijke meerwaarde wat betreft onze kennis van dit type vondsten op te leveren. Uiteraard heeft niet alles op geheel prehistorische wijze plaats kunnen vinden, hoewel hier wel zoveel mogelijk naar gestreefd is. Zo heeft men bijvoorbeeld de keuze moeten maken voor het gebruiken van machinaal geschilde bast, daar deze op het moment van reconstructie op voorraad was. IJsveld heeft mogen concluderen dat er bij het vervaardigen van een fuik bijzonder veel kwam kijken en dat het maken ervan aanzienlijk wat tijd kostte, ook voor een ervaren mandenvlechter.

Bij het onderzoeken van de originele fuiken en het bekijken van de mogelijkheden voor de reconstructie, kwam zij tevens tot de ontdekking dat er tot op heden slechts zeer gering onderzoek is uitgevoerd naar de bastvezels waarmee men in de prehistorie werkte, terwijl dit toch een veelvuldig gebruikte techniek is geweest. Zij stelt zich dan ook voor dat men naar het gebruik van de verschillende vezels in de nabije toekomst nader onderzoek zou kunnen doen. Daarnaast zou het volgens IJsveld bijzonder interessant kunnen zijn om de aandacht te richten op de het reconstrueren van visvormige en rechte fuiken. Verder zou het de moeite waard zijn om in de toekomst meer met de rode kornoelje, een veel gebruikte twijgsoort, te gebruiken om de verschillen in het verloop, stijfheid en duurzaamheid van de twijgen wetenschappelijk te onderzoeken.

De resultaten en conclusies van het uitgevoerde onderzoek zijn, vooruitlopend op dit jaarverslag, vertaald in het Engels, gepubliceerd in *The EXARC Journal*, nr. 01/2014 (15 februari, 2014). Tevens heeft mevr. IJsveld een uitvoerige lezing over haar onderzoek gepresenteerd in het Archeologiehuis Zuid-Holland. (Zie 'Lezingen' in dit jaarverslag). Het eindproduct, de gereconstrueerde fuik, is te zien in het Archeologiehuis Zuid-Holland, voorzien van een duidelijk informatiebord. Voor 2014 staat een digitaal scherm gepland, waarop verschillende foto's van het reconstructieproces te zien zullen zijn.

Cold Case: Isotopenonderzoek in het Bronstijdgraf van Wassenaar

Onderzoeker: Vrije Universiteit van Amsterdam (VU) en Universiteit van Amsterdam (UvA)

Het Bronstijdgraf van Wassenaar met haar twaalf familiair verwante, met geweld om het leven gebrachte individuen, kan met recht aangemerkt worden als het topstuk uit de collectie van het Archeologiehuis Zuid-Holland. Het graf kwam in 1987 aan het licht en kan gedateerd worden rond 1700 v. Christus en is daarmee nagenoeg 4000 jaar oud.

De vondst is niet alleen voor Zuid-Holland uniek, ook internationaal kan het object zich meten met de groten der aarde op het gebied van archeologische vondsten. Hoewel er veel over het massagraf gepubliceerd en bekend is in wetenschappelijke kringen, herbergt het graf tevens een aantal mysteriën. Zo is het bijvoorbeeld tot op de dag van vandaag een raadsel waarom de twaalf gelijktijdig begraven mannen, vrouwen en kinderen om het leven zijn gebracht. Ook heeft men tot op heden niet kunnen achterhalen wat de herkomst van de slachtoffers is geweest. Onderzoekers van de Vrije Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Amsterdam, zijn in eind 2013 met hun ontrafeling van een van deze geheimen gestart, middels het uitvoeren van een zogenaamd isotopenonderzoek.

De mogelijkheden van isotopenonderzoek behoorden in 1987 nog tot een onbekend gebied, inmiddels heeft de wetenschap er veel ervaring mee opgedaan en zijn de mogelijkheden

toegenomen en geperfectioneerd. Onderzoek van onder andere koolstof- en stikstofisotopen kan inzicht geven in het voedselpatroon, of informatie verschaffen over de herkomst van de slachtoffers. Isotopen zijn doorgaans terug te vinden in het dentale materiaal, wat ertoe geleid heeft dat men eind 2013 de vitrines lichtte om van zes individuen in het graf een tand uit te nemen.

De resultaten van het onderzoek worden verwacht in 2014 zullen worden onthuld in april van datzelfde jaar als speerpunt binnen de nieuwe tijdelijke tentoonstelling in het Archeologiehuis Zuid-Holland getiteld 'Cold Cases in de archeologie'. Deze tijdelijke tentoonstelling zal specifiek betrekking hebben op de toepassing van forensische technieken in het archeologische werkveld. Door middel van DNA-onderzoek, gezichtsreconstructies en isotopenonderzoek kunnen zowel oude als nieuwe vondsten spectaculaire ontdekkingen worden gedaan. Sommige van onze voorouders krijgen op middels deze technieken zeer letterlijk een gezicht dat anders voor ons verborgen zou blijven. Voorbeelden van forensisch onderzoek naar vondsten uit Wassenaar, Vlaardingen en Oegstgeest zullen de revue passeren in deze tentoonstelling, die geïnitieerd wordt door het archeologische publieksbedrijf TGV, de Provincie Zuid-Holland en de Gemeente Vlaardingen. Iets om naar uit te kijken.

Twee middeleeuwse medische reconstructies in Archeon. (EXARC)

Onderzoeker: Dhr. W. van der Mark

Dhr. Van der Mark gediplomeerd verpleegkundige en heeft vanuit die hoedanigheid gewerkt binnen verschillende medische instellingen in Nederland. Daarnaast verzorgde hij vanuit zijn medische achtergrond verscheidene presentaties over allerlei medische onderwerpen voor vak gerelateerde congressen in Europa. Naast een voorliefde voor de medische wereld, heeft Van der Mark zich ook toegelegd op het behalen van een master op het gebied van Kunst, Cultuur en Educatie aan Hogeschool InHolland. Sinds 1998 is Van der Mark werkzaam als directeur van Oculare, een organisatie die zich toelegt op het organiseren van culturele en historische evenementen op het gebied van historische geneeskunde. Binnen Archeon is Van der Mark sinds 2011 werkzaam onder de naam William van Salerno, een arts uit 1350. Deze arts werd geboren in Utrecht en leerde het vak van zijn meester Adrianus, alvorens hij naar Italië vertrok om daar zijn studie te vervolgens aan de School voor Geneeskunde in Salerno. Middels dit karakter combineert Van der Mark zijn twee passies; geneeskunde en cultuur. Hij vertelt bezoekers op vermakelijke en populistisch wetenschappelijke wijze over de geneeskunde in de Middeleeuwen.

Het onderzoek dat Van der Mark uitvoerde had betrekking op de reconstructie van de behandeling van een bovenbeenfractuur en een tandheelkundige behandeling in 1350, in het kader van het EXARC Open Arch Project, Workpackage 5 'Science and Experience'. Ingegaan werd op wat Open Arch precies is en welke rol Archeon speelt binnen dit project. Daarnaast werd aandacht besteed aan de bronnen die zijn gebruikt voor de reconstructies, de wijze waarop een team van handwerkslieden materialen hiervoor reconstrueerde, hoe de handelingen werden nagespeeld en wat er kwam kijken bij het schrijven van het wetenschappelijke artikel betreffende dit project. In navolging van het onderzoek heeft Van der Mark zich toegelegd op het schrijven van een wetenschappelijk artikel voor het online magazine van EXARC over experimentele archeologie. In afwachting van de toetsing van het artikel, zal deze waarschijnlijk gepubliceerd worden in 2014.

Projecten

Erfgoedlijnen

Er zijn in 2013 enkele projecten van start gegaan. Het betreft een tweetal erfgoedprojecten in de thematiek van de Limes, waarvoor er subsidieaanvragen zijn ingediend bij de provincie. Het Erfgoedlijnen Zuid-Holland traject biedt de mogelijkheid cofinanciering aan te vragen voor projecten rondom de Limes.

Zwammerdam

De replica van de Zwammerdam 6 in het Archeon is volledig opengesteld aan de bezoekers en zij kunnen dan ook op het schip. De Romeinse Tijd in het Archeon, waar de replica zich bevindt, bestaat volledig uit reconstructies van opgegraven Romeinse gebouwen. Het schip ligt buiten tussen deze gebouwen. In de loop van de tijd is het schip aangetast door de bezoekers en het weer. Derhalve is het noodzakelijk de replica te restaureren.

De replica is van universeel belang als visuele manifestatie van de neder-Germaanse Limes en dient derhalve behandeld te worden.

Limes Landmark N11

Het project omvat de bouw en de plaatsing van een 'landmark' langs de N11. De herkenbaarheid en fysieke zichtbaarheid van de Romeinse Limes onder een breed publiek is van groot belang. Om de neder-Germaanse Limes op de UNESCO werelderfgoedlijst te krijgen dienen er langs deze oude grens sporen uit het verleden zichtbaar te zijn, zowel monumentaal als educatief. De bouw van een Romeinse wachttorens, mogelijkerwijs een replica van een toren zoals deze in de 2e eeuw na Christus te vinden was in de regio Zuid-Holland, draagt bij aan de monumentaliteit en zichtbaarheid van de Limes algemeen.

De aanwezigheid van een dergelijk monument zal de zichtbaarheid en bereikbaarheid van het Archeon en het Archeologiehuis Zuid-Holland vergroten. Eveneens zal het de verbinding van Alphen aan den Rijn en Zwammerdam verbeteren en bijdragen aan een grotere lijn van activiteiten langs de Limes. Door de locatie aan de N11 nabij een woonwijk gaat het object als uitkijktoren ook deel uitmaken van het wandel- en speelgebied van de woonwijk.

Lezingen

Reeds in 2011 bespraken de betrokkenen al de mogelijkheden tot het aanbieden van lezingen in het Archeologiehuis Zuid-Holland. Dit resulteerde voor 2012 en 2013 in een prachtig aantal lezingen aangeboden door de Archeologische Werkgroep Nederland (AWN). De Vereniging Vrienden van Archeon (VVvA), stelde vast in 2012 geen lezingen aan te kunnen bieden, maar voor 2013 zeker mogelijkheden te zien. De grote hoeveelheid aan mogelijke onderwerpen, heeft geleid tot een zeer gevarieerd lezingenprogramma in 2013, en een aantal opties voor 2014. Te stellen valt dat de sprekers niet alleen zijn gekozen vanwege hun wetenschappelijke verdiensten, maar ook wegens de onderwerpen die zijn aansnijden. Deze onderwerpen passen allen uitstekend bij de collecties van het Archeologiehuis, maar vinden ook zeker aansluiting bij de uitbeelding van de geschiedenis binnen Archeon. Op deze wijze vormden de lezingen een sterke lijn tussen museum en park voor zowel de losse toehoorders als de grote groep Archeonmedewerkers die de lezingen bezocht in het kaders van

kennisverrijking. Tevens bood het lezingenplatform voor de eerste maal een podium aan twee onderzoeken in het kader van het EXARC project, uitgevoerd door Eva IJveld en Wiel van der Mark. Het lezingenpakket van 2013 kenden de volgende inhoud, samengesteld door VVvA en AWN:

Lezingen Archeologische Werkgroep Nederland (AWN)

Zwerftocht door het Utrechtse castellum op het Domplein: ongepubliceerd onderzoek van Van Giffen (1949), Stoker en Isings (1956/1964).

Spreker: Mevr. J. Chorus.

Door Julia Chorus. Maandag 25 februari 2013. Al sinds 1929 wordt er onderzoek gedaan naar het Romeinse castellum Traiectum in Utrecht. Resten van houtbouw- en steenbouwfasen van dit fort worden al eeuwen bedekt door de Domkerk en de kinderkopjes van het Domplein. Van Giffen en verschillende andere onderzoekers hebben belangrijke delen van dit castellum blootgelegd, maar lang niet alles van die opgravingen is uitgewerkt en gepubliceerd. Deze lezing betrof Chorus' recente onderzoek, de uitwerking en publicatie van twee van die oude en ongepubliceerde opgravingen. De eerste vond in 1949 midden op het Domplein plaats, waar ooit het middenschip van de Domkerk stond. Het tweede onderzoek is in 1956 in het Pandhof van de Domkerk uitgevoerd. allebei de plekken bevonden zich binnen de wallen en de muren van het castellum. In het kader van de publieksplannen op het Domplein door de initiatiefgroep Domplein 2013 en binnen het Odyssee-programma, waarin oud onderzoek wordt uitgewerkt, kunnen na meer dan 60 jaar oude schulden worden ingelost.

Het vuil, de stad en de beerput.

Spreker: Mevr. R. van Oosten

Door Roos van Oosten. Maandag 8 april 2013. In de stadsarcheologie zijn de afgelopen decennia honderden beerputten opgegraven. Tot nog toe is de meeste aandacht uitgegaan naar het vondstmateriaal. Nu kan niet ontkend worden dat archeologisch complete graven, pispotten en faience borden interessant zijn, maar de constructie van de beerput zelf en de stratificatie in de beerput heeft daardoor te weinig aandacht gekregen. Sporen die wijzen op het frequent leegscheppen van beerputten worden bijvoorbeeld bijna systematisch over het hoofd gezien. Naast een pleidooi voor een 'context gebonden analyse' zal in de lezing aandacht worden besteed aan de beerput in de context van het stedelijk afvalpatroon. In een stad als Haarlem houdt de toename van de bevolking geijkte tred met de toename van het aantal beerputten. Echter, in Den Bosch en in Leiden gaat de regelmaat 'hoe meer inwoners, hoe meer beerputten' niet op. Met behulp van historische bronnen kan aannemelijk gemaakt worden dat deze discrepanties erop wijzen dat de aanwezigheid van beerputten mede is bepaald door geologische omstandigheden en stedelijke politiek. In het bijzonder het 'beerputtenbeleid' in de stad Leiden werd uitgelicht.

Archeologisch landschap van allure: De Maaspoort.

Spreker: Dhr. R. Jansen.

Maandag 27 mei 2013, 20:00 uur.

Castellum Albaniana-avond.

Spreker: Dhr. Dr. M. Polak.

23 september 2013. Dhr. Dr. M. Polak. Aanleiding voor deze avond was het uitbrengen van een catalogus van Romeinse vondsten van het castellum, getiteld 'Gered uit de Grond'. De vondsten zijn gedaan in de stort langs de provinciale weg N11. Door inspanningen van zowel amateurzoekers, AWN-leden, een archeoloog, studenten archeologie en gepassioneerde hobbyisten is een duidelijk overzicht van de gedane vondsten ontstaan. De lezing van deze avond werd verzorgd door Dr. M. Polak, universitair docent aan de Radboud Universiteit Nijmegen en directeur van het archeologisch Projectbureau Auxilia. "De opgraving van het Romeinse castellum in het centrum van Alphen aan den Rijn in de jaren 1998-2002 heeft een schat aan sporen en vondsten opgeleverd. De betekenis hiervan reikte veel verder dan de vindplaats zelf. Ze hebben al snel tot nieuwe inzichten geleid over het ontstaan van de limes, de Romeinse rijksgrens, niet alleen in West-Nederland, maar in heel Europa. Waarin een klein castellum groot kan zijn!"

Oude-Steentijd vindplaats in Schöningen 13II-4 in Duitsland.

Spreker: Dhr. B. Voormolen.

Maandag 25 november 2013. Lezing door Boudewijn Voormolen. Het promotieonderzoek van Boudewijn Voormolen omvat een eerste gedetailleerde studie van botmateriaal, gevonden samen met spectaculair goed bewaard gebleven houten speren, op de Oude-Steentijd vindplaats Schöningen 13II-4 in Duitsland. De analyse van een ruime steekproef aan botmateriaal uit deze vindplaats heeft gegevens opgeleverd die zeer relevant zijn met betrekking tot het zogenaamde "jacht versus aaseet" debat binnen de paleolithische archeologie. De goede conservering van de botresten maakte het mogelijk te komen tot een gedetailleerde documentatie van slachtopsporen en een reconstructie van vroeg menselijk gedrag op de vindplaats. Boudewijn Voormolen beargumenteert dat de vindplaats een jacht- en slachtopplaats uit het vroeg-paleolithicum is waar vooral paarden zijn gedood. De paarden werden vervolgens geslacht ter verkrijging van meerdere dierlijke producten. Het resultaat van deze studie maakt bestaande modellen die de vroeg-paleolithische mens als een marginale aaseter zien zeer twijfelachtig. Het proefschrift *Ancient Hunters, Modern Butchers* is in 2008 zowel in eigen beheer gepubliceerd als internationaal in het wetenschappelijk tijdschrift *Journal of Taphonomy*.

Lezingen van de Vereniging Vrienden van Archeon (VVvA)

De limes en zijn functie: grens, contact zone en/of meer?

Spreker: Drs. J. van Sister.

Woensdag 13 maart 2013. Door Dhr. J. van Sister. De limes, de grens van het Romeinse Rijk, is uiteraard niet alleen zichtbaar in Nederland en aangrenzende landen, maar is terug te vinden van Groot-Brittannië tot aan Jordanië. De grenzen van het Romeinse Rijk waren diverse en interessante streken, aangezien daar de meeste militaire campagnes en interactie met 'barbaren' plaats vonden. Een interessante vraag is dan ook of deze 'grens' in ieder gebied hetzelfde eruit zag, en hoe deze verschilde in vorm en functie per gebied. Wat was de invloed van lokale volkeren, de lokale aristocratie en de geografische landeigenschappen op dit gigantische project van generaties Romeinen? Wat was de rol van de limes in het grotere Romeinse systeem?

Twee middeleeuwse medische reconstructies in Archeon.

Spreker: Dhr. W. van der Mark

Woensdag 13 februari 2013. Door Wiel van der Mark. Deze lezing had betrekking op de reconstructie van de behandeling van een bovenbeenfractuur en een tandheelkundige behandeling in 1350, in het kader van het EXARC Open Arch Project, Workpackage 5 'Science and Experience'. Ingegaan werd op wat Open Arch precies is en welke rol Archeon speelt binnen dit project. Daarnaast werd aandacht besteed aan de bronnen die zijn gebruikt voor de reconstructies, de wijze waarop een team van handwerkslieden materialen hiervoor reconstrueerde, hoe de handelingen werden nagespeeld en wat er kwam kijken bij het schrijven van het wetenschappelijke artikel betreffende dit project. Toehoorders moesten wel tegen bloed kunnen. De lezing werd verzorgd door W. van der Mark, Oculaire/ coördinator Immaterieel Erfgoed en Middeleeuws chirurgijn in Archeon.

Reconstructie van een vroeg Neolitische visfuiik.

Spreker: Mevr. E. IJsveld

Woensdag 22 mei 2013. Door Mevr. E. IJsveld. In 1978 werden onder leiding van Louwe Kooijmans bij Bergschenhoek delen van een viertal visfuiiken aangetroffen. De vindplaats en de stilistische kenmerken van de fuiiken, hebben tot een Midden-Neolithicum datering zo rond 4200 jaar voor de jaartelling geleid. Door de goede conservering van de visfuiiken van Bergschenhoek, lenen deze zich bij uitstek voor het maken van een goed, historisch correcte reconstructie in het kader van het Europese EXARC project, gericht op de experimentele archeologie. Eva IJsveld, mandenvlechter in Archeon, wendde in 2013 in samenwerking met Louwe Kooijmans en Wilco van Zijverden, de huidige wetenschappelijke kennis aan om tot een reconstructie te komen van de fuiik uit Bergschenhoek. Het onderzoek heeft zich vooral gericht op het de mogelijke werkwijzen en te gebruiken materialen, waaronder bastvezels. Het werken met bastvezels is een veelvuldig gebruikte techniek in de prehistorie, waar nog veel onderzoek naar gedaan kan worden. Het maken van en experimenteren met reconstructies kan hierbij veel inzicht geven. Tot op heden is weinig over dit onderwerp gepubliceerd. Ook basttextiel is in dit opzicht een zeer interessant onderwerp dat zich leent voor nader onderzoek. In een vervolgonderzoek kan het interessant zijn te experimenteren met de maakwijze van visvormige en rechte fuiiken. Verder is het de moeite waard om in de toekomst met *Cornus sanguinea* te werken. Met name de verschillen in het verloop, stijfheid en duurzaamheid van de twijgen zijn onderwerpen die nader onderzoek vergen. De reconstructie van de fuiik uit Bergschenhoek, is te bezichtigen in het Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC).

Het staal van de Steentijd; werktuigen van steen.

Spreker: Dhr. D. Pomstra.

Dinsdag 25 juni 2013. Door Dhr. D. Pomstra. Diederik Pomstra werkt met zijn eenmansbedrijf 'Het Stenen Tijdperk' voor verschillende musea, archeologische bedrijven, individuele wetenschappers en onderwijsinstellingen, zoals de Universiteit Leiden, de Rijksuniversiteit Groningen en de HBO opleiding Archeologie van Saxion Hogeschool. Pomstra houdt zich bezig met (bijna) alle technieken die gebruikt werden in de steentijd en heeft een voorliefde voor het maken en gebruiken van stenen werktuigen. Tijdens zijn boeiende lezing, ging Pomstra in op de verschillende soorten steen die gebruikt werden om werktuigen te maken. Daarnaast sprak hij over de verschillende soorten werktuigen in de prehistorische tijdvakken en over de verschillende bewerkingstechnieken die toen gebruikelijk moeten zijn geweest. Tevens werd er aandacht besteed aan de manier waarop deze

werktuigen in een handvat of steel gezet konden worden. Deze lezing werd bijzonder goed bezocht door de medewerkers uit het prehistorische gedeelte van Archeon, daar zij allen graag hun vaardigheden met en kennis over het gebruik van vuursteen wilden verrijken.

Ziekte, arts en patiënt in de Grieks-Romeinse oudheid. Spreker:

Dhr. Prof. Dr. M. Horstmanshoff.

Woensdag 23 oktober 2013. Door Prof. Dr. Manfred Horstmanshoff. Wat betekende het om ziek te zijn in de Grieks-Romeinse oudheid? Velen kennen de naam van beroemde antieke artsen: Hippocrates, Galenus, maar hoe werkten hun medische theorieën in de praktijk? Hoe was de verhouding tussen religieuze en rationele geneeskunde? Wat is de bijdrage van de archeologie aan onze kennis van de antieke geneeskunde? Deze en andere vragen kwamen aan de orde gedurende de lezing. De antieke theorie werd geconcretiseerd middels enkele antieke patiënten geschiedenissen. Manfred Horstmanshoff is emeritus bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de antieke geneeskunde aan de Universiteit Leiden, waar hij vele jaren Oude Geschiedenis doceerde. Hij was Fellow-in-Residence aan het Netherlands Institute for Advanced Study, te Wassenaar en aan het Internationales Kolleg Morphomata, te Keulen. In 2013 was hij verbonden aan de Humboldt Universität in Berlijn. Tevens publiceerde hij talrijke boeken en artikelen, waaronder 'Pijn en balsum, troost en smart.'

Archeologie en toeval? Robinson's tempel in Maryport.

Spreker: Dhr. J. van Sister.

Woensdag 20 november 2013. Door Dhr. J. van Sister. Archeologie is zeer afhankelijk van de interpretatie van de opgravers. De tempel gewijd aan Jupiter Capitolinus Maximus in het Engelse Maryport, is in de 19de eeuw opgegraven door Robinson, waarbij veel aannames zijn gemaakt. Recentelijk onderzoek daarentegen, brengt nieuwe details aan het licht en laat dan ook zien hoe sommige toevalligheden grote doorbraken kunnen leveren in de interpretatie van de site. De tempel is momenteel de meest noordelijk gevonden Capitolijnse tempel, en gaat gepaard met een grote hoeveelheid gedecideerde altaren, welke te zien zijn in het Senhouse Museum te Maryport. Maryport was gedurende de Romeinse overheersing, opgenomen in de defensieve structuur langs de Engelse kust, als een verlengde van de Muur van Hadrianus.

Marketing en Communicatie

Website

Het Archeologiehuis Zuid-Holland beschikt over een bescheiden website. Deze website is erop gericht geïnteresseerden en potentiële bezoekers te informeren over het Archeologiehuis op een zo breed mogelijk vlak. Hierbij kunt U denken aan de totstandkoming van het eerste Archeologiehuis van Nederland, de bouw, de interne organisatie en de collectie. Naast deze achtergrondinformatie kunt U op de website van het Museum ook terecht wat betreft de laatste nieuwtjes of een overzicht van de interessante lezingen die georganiseerd worden in het Museum.

In 2012 werd kreeg de website van het Archeologiehuis een vaste beheerder namens Archeon. Vanaf dat moment bestond er het streven om de website zoveel mogelijk bij te houden, wat inhoudt het verschaffen van relevante informatie over bijvoorbeeld lezingen en evenementen. In 2013 is de

aandacht wat betreft de website met name uitgegaan naar het perfectioneren van de website. Zo zijn bijvoorbeeld verschillende pagina's van de website samengevoegd om versplinterde informatie weer samen te brengen. Een van de speerpunten voor de website was het digitaal ontsluiten van de collecties voor publiek. Een project dat succesvol werd afgerond. In afwachting van uitgebreide objectbeschrijvingen vanuit het Provinciaal van Bodemvondsten, zijn de afbeeldingen van de objecten nu voorzien van een minimale beschrijving. De programmaraad heeft afgesproken dat de uitgebreidere beschrijving in de loop van 2014 beschikbaar dienen te zijn voor publiek. Zodra deze beschikbaar zijn zullen de gegevens op de pagina worden bijgewerkt.

Boekingsformulier Archeon

Om de mogelijkheden van een bezoek aan het Archeologiehuis Zuid-Holland bij de scholen zoveel mogelijk onder de aandacht te brengen, heeft Archeon haar boekingsformulier voor de schoolreizen aangepast. Sinds 2013 wordt er nu ook op het formulier aangegeven dat het brengen van een bezoek aan het Museum niet mag ontbreken tijdens een schoolreis. Scholen kunnen middels deze aandachtstrekker geprikkeld worden om zelfstandig met de groepen een bezoek te brengen of zich te laten leiden door een tolk van Archeon.

Folders en flyers

Wat betreft de promotie op gedrukte middelen heeft het Archeologiehuis Zuid-Holland samen gewerkt met het Archeon. Op een groot deel van het drukwerk van het Archeon heeft het Archeologiehuis een prominente plek ingenomen.

In de winter is er een promotiecampagne geweest om de lokale doelgroep voor een middagje naar het museum te trekken. De bezoeker werd uitgenodigd voor een kop koffie in het weekend.

Bedrijfsvoering

Personeel

Het Archeologiehuis Zuid-Holland is in basis ontworpen als een zichzelf-leidende instelling, waardoor de bezoeker gestimuleerd wordt touchscreens en andere multimediale middelen te gebruiken om het bezoek te optimaliseren. Reeds vanaf de opening heeft Archeon de taak op zich genomen op gastheren en gastvrouwen te leveren om de gasten te ontvangen, te woord te staan en eventueel rond te leiden. Deze gastheren en -vrouwen zijn afkomstig uit het vaste personeelsbestand van Archeon en de Vereniging Vrienden van Archeon.

Vrijwilligers

Direct na de opening van het Archeologiehuis Zuid-Holland in 2011 werd de wens uitgesproken om in de nabije toekomst een beroep te doen op vrijwilligers, die tegen een kleine vergoeding het pand bemannen. Om deze potentiële groep werknemers zo optimaal mogelijk te kunnen laten functioneren, werd het plan geformuleerd hen onder toezicht van een Archeonmedewerker te plaatsen en een vrijwilligersbeleid op te stellen. Dit beleid verkreeg in 2012 haar definitieve vorm en is in 2013 definitief doorgevoerd. Dit vrijwilligersbeleid zal ieder jaar getoetst worden en waar nodig worden aangepast. Eventuele aanpassingen zullen worden geregistreerd middels een mutatieformulier.

In 2013 heeft het Archeologiehuis een tweetal nieuwe vrijwilligers namens de Vereniging Vrienden van Archeon (VVvA) aan haar bestand mogen toevoegen, waarmee er nu drie vrijwilligers aan het Museum zijn verbonden. Deze vrijwilligers hebben zich toegelegd op het ontvangen van de bezoekers van het Archeologiehuis Zuid-Holland, en het beantwoorden van vragen. Om eventuele vragen zo goed mogelijk te beantwoorden hebben zij het Archeologiehuis op rustige momenten bezocht om zich de collectie eigen te maken.

Archeonmedewerkers

Naast de aanwezigheid van de vrijwilligers als gastheren en –vrouwen, streefde men er ook naar om vanaf 2012 de personeelsleden van Archeon een aantal maal mee te nemen door het Archeologiehuis Zuid-Holland, zodat zij zich de collectie en haar verhalen eigen kunnen maken. Dit in het kader van rondleidingen door het Archeologiehuis gegeven kunnen worden. Deze rondleidingen zijn te boeken voor een breed scala van groepen. Hierbij wordt bijvoorbeeld gedacht aan basisscholen, het voorgezet onderwijs en bedrijven.

Daarnaast is een gedegen kennis van de collectie van belang wat betreft de kennis van de historische periode waarin men werkzaam is en de bezoekers rondleid. Op deze manier wordt de tolk in kwestie in staat gesteld om het Museum met het Archeon te verbinden. Daarnaast kan de begeleider de kinderen, door zelf enthousiast over het materiaal te vertellen, enthousiasmeren voor het brengen van een bezoek aan het Museum en Archeon. In 2012 is gebleken dat nog niet alle medewerkers van Archeon zich thuis voelden in het Archeologiehuis Zuid-Holland. In 2013 zijn er stappen ondernomen om alle werknemers de mogelijkheden te bieden vertrouwd te raken met de collectie. Inventarisatie hiervan, heeft duidelijk gemaakt dat wij op de goede weg zijn maar er nog niet zijn. Om iedereen voor het seizoen 2014/2015 zo optimaal mogelijk klaar te stomen, zijn er eind 2013 plannen gemaakt om de werknemers in groepen enkele malen onder begeleiding een intensief bezoek aan het Museum te laten brengen.

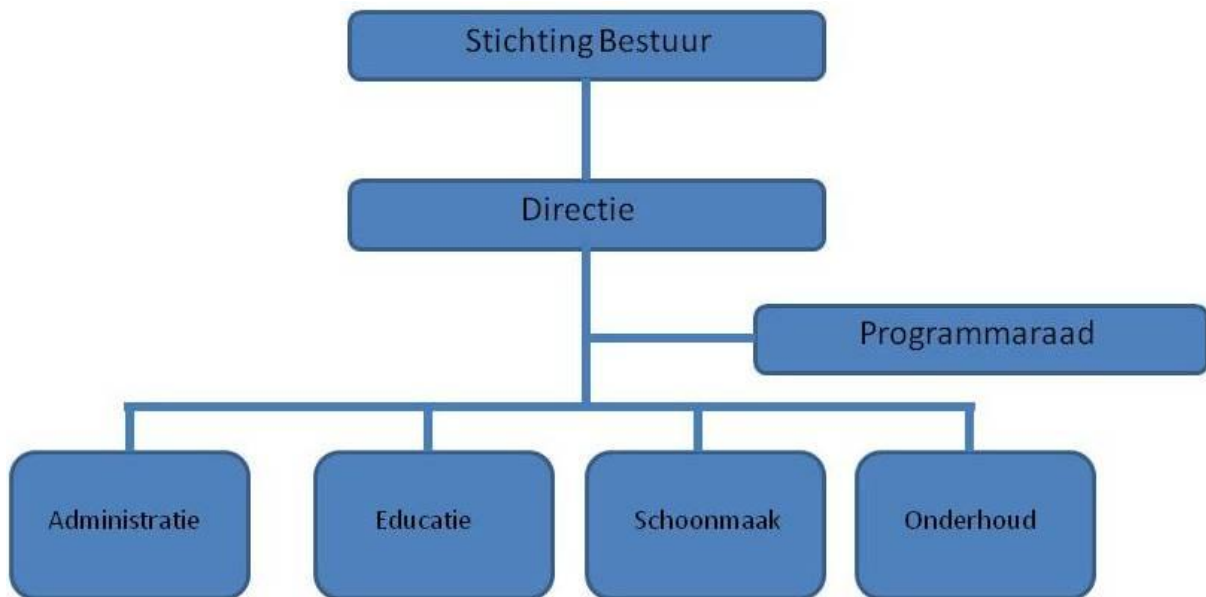
Voor de medewerkers die direct namens Archeon in het Museum werkzaam zijn, gelden in praktijk dezelfde werkzaamheden als voor de aanwezige vrijwilligers. Zo dragen ook zij zorg voor een gedegen en vriendelijke ontvangst en beantwoorden zij vragen. Daarnaast wordt verwacht dat zij lichte schoonmaakwerkzaamheden uitvoeren om het Archeologiehuis in optimale conditie te houden en aan te bieden. Op de werknemers van Archeon is het eigen personeelsbeleid van toepassing. Gelijk het vrijwilligersbeleid zal dit ieder jaar getoetst worden en waar nodig worden aangepast. Eventuele aanpassingen zullen worden geregistreerd middels een mutatieformulier. De uren die Archeonpersoneel in het Museum werkt, worden apart geregistreerd daar deze worden uitbetaald door de Stichting Romeins Museum.

Updates van plannen in 2013

In 2012 is het calamiteiten- en veiligheidsplan voor het Archeologiehuis Zuid-Holland volgens de vastgestelde eisen van het Museumregister Nederland opgesteld. Daarnaast beschikt Archeon over veiligheidsplan voor het park. In 2013 hebben zich gelukkig geen incidenten voorgedaan waarbij een van de opgestelde plannen in werking diende te worden gesteld. Gelijk de overige beleiden van Archeon, zal zowel het calamiteiten- als het veiligheidsplan jaarlijks worden getoetst en waar nodig aangepast. Eventuele wijzingen zullen worden genoteerd middels een mutatieformulier.

Organogram bestuursvoering

Het organogram bestuursvoering is onveranderd sedert 2011 en is dus gelijk aan degene die hierboven is aangevoerd.

Financiën

	Begroting 2013		Realisatie 2013	
Baten				
Omzet				
Entree	66.238		68.353	
Overige	10.000		10.000	
Cultuurpalet	5015		0	
Bijdrage Archeon	34.670		39.815	
Totaal Baten	115.923		118.168	
Lasten				
Personeelskosten:				
Receptie		20.000		9.850
Beheer		3.000		3.000
Schoonmaak		15.000		13.875
Educatie		5.000		0
Afschrijvingen				
Museumrichting		10.634		18.028
Tentoonstelling		2.539		9.468
Huisvesting				
Huur		27.000		27.000
Onderhoud		5.000		6.074
Beveiliging		2.000		1.008
Energie		5.500		5.900
Inventaris en gebruik		500		0
Wettelijke lasten		750		1.620
Overig		500		0
Administratie				
Kantoorartikelen		500		845
Telefoon en porto		650		678
Contributies		100		418
Verzekeringen		2.000		425
Advieskosten		0		156
Administratie		1.000		750
Accountant		2.000		1.500
Overig		0		0
Verkoop				
Reclamekosten		1.000		295
Advertentiekosten		500		0
Uitgaven magazines		250		0
Openingskosten		500		0
Fin. Baten&Lasten				
Ontvangen interest	0			-4
Bet. Interest&bank		10.000		17.282
Totaal Baten:		115.923		118.168

